

- 8 Dags att ta ett steg till
- 18 Soldriven svensk borg
vid Nilens strand
- 37 Från logement till hotell

Kulturvärden utges av Statens fastighetsverk med fyra nummer om året

Postadress Box 2263, 103 16 Stockholm

Gatuadress Järntorget 84

Telefon 08-696 70 00

Telefax 08-696 70 01

E-post kulturvarlden@sfv.se

www.sfv.se

ISSN 1104-845X

Redaktör

Mia Fernlund

Ansvarig utgivare

Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas innehåll. Endast artiklar signerade sfv samt s. 3 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer

Bo Jonsson, Monica Strandell, Mia Fernlund, Elisabet Lorenz-Werner, Mats Carlsson Lénart, Catrine Arvidsson, Göran Prage, Hans Landberg.

Foto/Illustrationer

Johan Arvedal 36a, 39b; Åke Backman 11b; Bryan Blanken 15; Nina Broberg 1, 3, 23–27; Mats Carlsson Lénart 12a, 22a; Åke E:son Lindman 11a, 13b, 18–20, 22b, 22c, 29, 31c; Johan Falck 12b; Mia Fernlund 8; Mikaela Fredriksson 28; Hotel Skeppsholmen Max Plunger 2, 36b, 39a, 39c; House of Sweden 14a; Krigsarkivet 32–33, 34a; Hans Landberg 16a, 30c; Bert Leandersson 10; Elisabet Lorenz-Werner 14b; Mattias Malmros 17b; Per Nelander 17c; Bengt Nordgren 11c; Patrick Pihl 21; Göran Prage 30a, 30b, 31a, 31b, 38; Ellen Stenholm 35; Stockholms stadsmuseum 34b; Monica Strandell 4–7; sfv 13a, 17a

Omslag

Biodamm i Tovetorp

Fotograf: Nina Broberg

Produktion Statens fastighetsverk

Layout och typografi Marie Glase

Tryckeri Trydells, Laholm

Prenumeration Se sista sidan!

www.kulturvarlden.se

Utges av Statens fastighetsverk

Mia Fernlund, redaktör:

Hösten är här. När mörkret faller och kylan kommer ökar vår energianvändning. Med ökande medvetenhet (och energipriser) ökar även viljan att spara energi. Vi tar på en extra tröja, byter till lågenergilampor och stänger av standbyfunktionen på apparaterna i våra i hem.

I det här numret av Kulturvärden visar vi prov på vad miljöarbete i sfv innebär. Det kräver lite extra eftertanke att vara miljösmart med ett fastighetsbestånd fullt av kulturbyggnader med patina.

Med kunskap, erfarenhet och lyhördhet för varje fastighets särart går det bra. För att nå riktigt god effekt behöver även våra hyresgäster tänka miljösmart. Och det gör de. Ett exempel är House of Sweden som du kan läsa mer om i tidningen.

Inom sfv vill vi vidga begreppet och talar numera om hållbarhet. Det är ett vidare begrepp som innebär att finna en balans mellan miljöåtgärder, socialt och ekonomiskt ansvarstagande.

I somras lanserades en broschyr om sfv:s hållbarhetsarbete – Heroes of hållbarhet. Den har ett annorlunda kommunikativt upplägg med tecknade inslag kombinerat med beskrivande texter (du hittar den på www.sfv.se). Vi har fått kommentarer som visar att informationen berör och förhoppningsvis leder det till att fler av våra hyresgäster och kunder blir inspirerade att tänka och agera miljösmart.

www.kulturvarlden.se

8

36

3 LEDARE Riksdagens kulturutskott om hyrorna

4 Karamellan i ny skrud

8 Dags att ta ett steg till

10 Många metoder för bättre miljö

14 Ambassader satsar grönt

16 Notiser

18 Soldriven svensk borg vid Nilens strand

23 Forskningsstation efter utländsk förebild

28 Vision Skeppsholmen börjar ta form

29 Skridskopaviljongen renoveras

32 Skeppsholmens långa rad

36 Från logement till hotell

Riksdagens kulturutskott om hyrorna

Kulturutskottet har i en uppföljning av hyrorna inom kulturområdet (Rapporter från riksdagen 2008/09:RFR 13) gjort ett antal intressanta iakttagelser och har förslag till åtgärder.

NÄR DET GÄLLER kostnadshyror visar uppföljningen att denna hyressättningsprincip riskerar att inte vara långsiktigt hållbar eftersom den tenderar att leda till att underhållsinsatser skjuts på framtiden. Kostnadshyra leder enligt uppföljningen också till stora variationer i hyreskostnader mellan åren som det är svårt för institutionerna att hantera genom exempelvis anslagssparande. Denna hyressättningsprincip ställer även höga krav på hyresgästernas kompetens i lokalfrågor och innebär att hyresgästerna får ta de risker som det innebär att svara för alla kostnader. Vidare konstateras att ett flertal institutioner har lokaler som är gamla och i flera fall byggnadsminnen. Kostnaderna för att underhålla dessa lokaler är höga. Slutsatsen när det gäller kostnadshyra är enligt uppföljningen att säkerställa att underhållet hålls på en väl avvägd nivå genom exempelvis möjlighet till större anslagssparande och genom utjämning av variationer i hyreskostnader över tiden.

I uppföljningen tas även anslagsomräkningen upp där det konstateras att eftersom flera hyror inom kulturområdet ligger under marknadsnivån misstämmer modellen med sfv:s hyressättning där det finns en strävan att successivt höja hyran till marknadsnivå. Vidare anges att omräkningsmodellen upplevs som komplicerad och att den försvårar myndigheternas planering. En slutsats i uppföljningen är att de särskilda problem som omräkningsmodellen har i första hand bör lösas genom generella åtgärder som exempelvis att införa en spärr som hindrar att en myndighet får minskad omräkning i de fall hyresförhandlingar leder till höjd hyra. I andra hand anges att åtgärder får vidtas i de enskilda fall då problem uppstår.

Det framkommer vidare att förhållandet mellan sfv och dess hyresgäster har förbättrats under senare år. Denna positiva utveckling bör enligt uppföljningen fortsatt främjas.

Miljö- och tillgänglighetsfrågorna har enligt uppföljningen en stark påverkan på lokalfrågor och lokalkostnader. Kulturinstitutionerna bör därför ges incitament till fortsatt arbete med förbättrad tillgänglighet och långsiktigt hållbar utveckling. I det sammanhanget konstateras att ökade miljö- och

tillgänglighetskrav medför ökade kostnader, särskilt för dem som har lokaler i äldre byggnader och byggnadsminnen.

Slutligen i fråga om sfv:s administrationskostnader visar uppföljningen att dessa har ökat under senare år och att det inte finns någon tydlig redovisning av deras innehåll. Det anges att en av orsakerna kan vara att många lokaler är byggnadsminnen vilket ställer höga krav på dokumentation och att underhållet genomförs på en kvalificerad antikvarisk nivå. Det bör dock enligt uppföljningen skyndsamt belysas vilken effekt som sfv:s antikvariska merkostnader har på lokalkostnaderna inom musei- och teaterområdet och om de berörda institutionerna får bära sådana kostnader som inte belastar andra hyresgäster. Den fortsatta utvecklingen av sfv:s administrationskostnader bör uppmärksammas och enligt uppföljningen bör det tydliggöras vad som ingår i dessa och hur ökningen kan begränsas.

Det är välgörande att kulturutskottet nu gjort en grundlig utvärdering av frågor som är av största vikt för både berörda kulturinstitutioner och sfv. Det är bara för min del att instämma i de slutsatser som framkommer. sfv har i olika sammanhang lyft fram flera av de aspekter som kulturutskottet nu aktualiserar. sfv arbetar också mycket målmedvetet med att utveckla positiva och konstruktiva relationer med hyresgästerna. Jag är givetvis mycket noga med att pröva de verksgemensamma kostnaderna. De behöver dock naturligtvis med nödvändighet ge utrymme åt den kompetens och professionalitet som krävs av en myndighet som förvaltar och som ska levandegöra allas vårt gemensamma nationella kulturarv.

BO JONSSON, *Generaldirektör*

Karamellan i ny skrud

MONICA STRANDELL,
Frilansjournalist/fotograf

Ett modernt, attraktivt besökscentrum tillgängligt för alla – det är Statens fastighetsverks ambition med förvärvet och ombyggnaden av Karamellan i Drottningholm som öppnade i somras. Samtidigt har exteriören från 1800-talets schweizeri vid ångbåtsbryggan bevarats.

DET ÄR HÖGSOMMAR och turisterna som anländer med ångbåt från Stockholm till Drottningholm köar på däck, ivriga att få komma ut på kajen. De allra flesta har blicken riktad mot Drottningholms slott och dess omgivning som sedan 1991 finns med på Unescos världsarvslista. Likartade scener utspelar sig i dag som de gjorde för hundra år sedan.

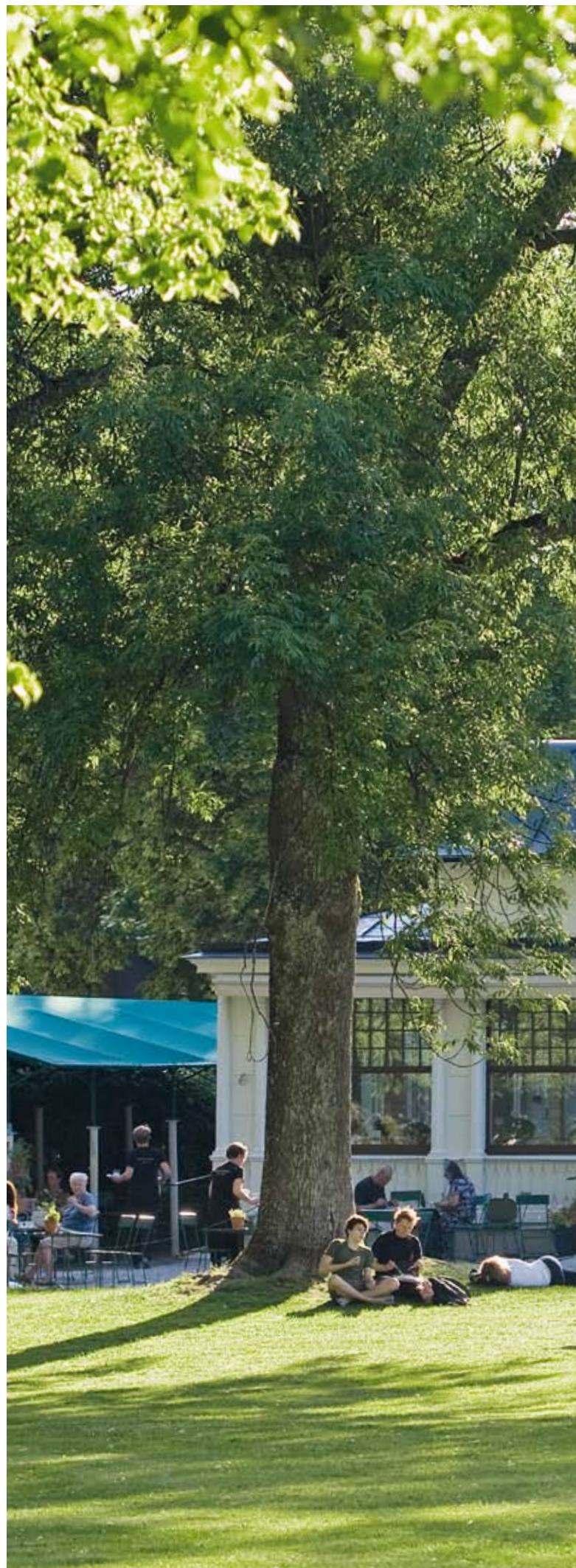
«I närheten av högvaktsflygeln ligger ett mindre, mycket täckt beläget schweizeri, där turisten kan dröja några ögonblick, medan han afvaktar tiden för ångarens afgang.» Så skriver August Hahr i boken *De svenska kungliga lustslotten från år 1899*.

August Strindberg ger en stämningssbild från sina tidiga barndomsminnen av ångbåtsresor till Drottningholms slott i *Tjänstekvinnans son – En själs utvecklingshistoria* (1849–1867):

«Det är en annan gång. Återigen med tanten. De passera ett mindre hus vid slottet. På en sandig gård står en man; civil, i panamahatt och sommarkläder. Han har ett svart skägg och ser stark ut. Runt omkring honom löper i en lina en svart häst. Mannen rör på en harskramla, smäller med en piska och lossar skott.

Karamellan i en svunnen tid.

Alla världskulturarv ska ha ett 'Visitors center'. Statens fastighetsverks nyöppnade besökscenter i Karamellan har ett intagande läge vid ångbåtsbryggan i Drottningholm.

– Det är kronprinsen! säger tant.

Han såg då ut som en vanlig mänska och var klädd som morbror Janne.»

SCHWEIZERI VID ÅNGBÅTSHAMNEN

Det finns inga dokument som visar vilket årtal Karamellan, som byggnaden heter, kom till. Däremot skrev författarinnan Octavia Carlén om ett «Schweizeri, anlagd för resandes bekvämlighet, har täck belägenhet icke långt från ångbåtsham-

visar öppettider, priser med mera på både svenska och engelska. Där finns också information om teaterns repertoar. Slottsboden har fått sin plats i den högra delen av huset där besökarna även kan lösa biljetter till slottet och teatern.

Karamellan köptes av Statens fastighetsverk så sent som förra året. Rolf Karlsson, fastighetsförvaltare vid Drottningholm, råkade se en annons i dagstidningen sommaren 2007 om att Drott-

M/S Prins Carl Philip, byggd som ångbåt 1901, angör bryggan vid Drottningholm precis som när August Strindberg var barn.

Många klagar på skattepengar, men här används de verkligen på ett fint sätt! säger Sven-Olof Larsson (t.h.) på besök med hustrun Anita och sin kör från Uppsala på den första officiella öppningsdagen av Karamellan 27 maj 2009.

nen» i boken *Drottningholm: Dess historia, samlingar och närmaste omgivning* redan 1861.

Efter en genomgripande invändig ombyggnad har Karamellan omvandlats till ett nytt och modernt besökscentrum med vita trä möbler och ljusrosa Mårbackepärlargoner i fönstren. Här finns biljettförsäljning till såväl slottet som Drottningholms slottsteater, butik, informationsavdelning för världsarvet Drottningholm samt ett café med mat och rättigheter.

ANNONS I DAGSTIDNINGEN

I mitten av byggnaden finns i ett informationscenter där Statens fastighetsverk med två olika bildspel samt en rörlig kartbild visar besökarna vad världsarvet Drottningholm omfattar, dess historik och annan information. Två monitorer

ningholmspaviljongen var till salu.

– Under mina trettio år som förvaltare här på Drottningholm har jag sneglat på paviljongen som alltid varit i privat ägo och där förra ägaren drev restaurang i 36 år. Jag förstod att det var ett gyllene tillfälle för sfv att förvärva fastigheten, men priset var för högt. Efter en del förhandlingar gick köpet igenom i januari 2008, berättar Rolf Karlsson.

Projekteringsarbetet pågick medan förra ägaren drev restaurangen vidare fram till september 2008. På två veckor skulle huset tömmas innan ombyggnadsarbetet och renoveringen började i mitten av oktober. Gestaltningen utfördes av AIX Arkitekter där den dåvarande slottsarkitekten vid Drottningholms slott, Jan Lisinski, var verksam.

– En del överraskningar mötte oss när

Det strålande sommarvädret efter midsommar gav Drottningholms slottscafé en flygande start.

den gamla inredningen revs, bland annat upptäckte vi att ena hörnet av huset hade pallats upp med en domkraft och några kilar, säger Rolf Karlsson.

sfv köpte inte bara ett hus utan även en affärsrörelse. Det stod ganska snart klart att ett nytt besökscentrum vid Drottningholm även skulle inbegripa en café- och restaurangrörelse som håller en hög nivå. Krögarparet Joakim och Marina Lundblad har valt att knyta an till traditionen med schweizerier som var vanliga i allmänna parker under 1800-talet. Schweizeri är benämningen på ett finare café som även serverade varm mat och alkohol i likhet med caféerna i Wien och andra storstäder på kontinenten.

SVENSKA DOFTER OCH SMAKER

Drottningholms slottscafé erbjuder nu, i den andan, klassisk svensk mat av lokalt producerade och helst ekologiska råvaror efter säsong samt surdegsbröd och bakverk, hantverk av hög kvalitet. De utländska turisterna ska få en rejäl dos svensk kultur genom sina sinnen.

– Vi har tyvärr mycket lite information om Karamellans äldre historia och det beror framför allt på att byggnaden har varit privatägd fram till förra året, berättar André Strömquist, antikvarie vid Statens fastighetsverk. Det finns också förvånansvärt få kartor från 1800-talet över Drottningholm då byggnaden kom till. Mycket lite byggnadsarbeten gjordes inom Drottningholm under århundradet. Från 1700-talets omfattande byggnadsverksamhet finns däremot mängder av kartor och planer.

I tidskriften *Arkitektur* nr 5 år 1903 berättas om den då aktuella ombyggnaden:

«Den så kallade Karamellan på Drottningholm, tillhörig hofkonditor Landelius, har under den gångna vintern blifvit ombyggt efter ritningar af Agi Lindgren. Byggnaden är uppförd af trä samt innehåller i bottenvåningen veranda, konditori, ett par smärre caférum samt köksafdelning, å vinden äro inredda sofrum. Kostnaderna belöpa sig till cirka 6000 kronor.»

Efter förvärvet av Karamellan skrev *Svenska Dagbladet* i en notis i januari 2008 med rubriken Kan staten höja ribban?:

«För den som funderar på en fikastund i kunglig närhet är alla förändringar bort från garvsyreanrikat pumpkaffe i kombination med Delicatoprodukter av godo.»

Nu skrivs ett nytt kapitel i Karamellans historia. **KV**

Under ett år använder SFV ungefär 100 GWh* (gigawattimmar) el, 100 GWh värme och sju GWh fjärrkyla.

Det motsvarar årsförbrukningen för en liten svensk stad och är ett skäl till att vi arbetar för att ständigt se över och effektivisera driften av våra kulturfastigheter.

MIA FERNLUND, *Chefredaktör*

ATT VÅRDA gamla hus för att bevara och utveckla det framtida kulturarvet innefattar också att driva ett ansvarsfullt miljöarbete. För SFV:s del är det också att ta hänsyn till flera olika aspekter:

- Energianvändning (el, värme och kyla).
- Materialval – ska vi använda gamla beprövade (men ibland farliga) material eller ska vi gå över till nya, okända (och ibland farliga) material?
- Transporter – av både människor och material är en tung post i byggverksamheten.
- Avfallshantering – både vår egen, vid ombyggnad, men också hyresgästernas.
- Skogs- och jordbruk – göra kloka val och påverka arrendatorerna att tänka miljömässigt.
- Vattenanvändning utomlands – en knapp resurs som måste värnas om.

– Just nu är energifrågan den största miljöfrågan för SFV, säger Maria Koskull, SFV:s miljöspecialist.

SFV har en miljöpolicy som presenterar hur myndigheten ska agera i miljöfrågor. Men, som Maria Koskull påpekar:

– Det stora arbetet är att få alla anställda och gärna även hyresgäster och besökare att tänka själva och fatta bra beslut.

För att nå dit hålls varje år en miljöutbildning för alla nyanställda. Där presenteras policyer, aktiviteter och föredömen.

En stor del av det framtida arbetet går ut på att vidga begreppet miljö att i stället tala om hållbarhet.

– Det är ett större perspektiv som innefattar såväl miljö som socialt och ekonomiskt ansvarstagande. Vi är en myndighet

* 1 GWh = 1 000 000 kWh

som ansvarar för det svenska kulturarvet. Det ska vi göra på ett miljömässigt ansvarsfullt sätt. Men det måste också vägas mot att vi ska använda statens pengar på ett ansvarsfullt sätt. Dessutom ska vi se till att kulturarvet kommer så många människor som möjligt tillgodo, säger Maria Koskull.

Att nå dit kommer att ta tid men är värt att sträva efter.

– Visst tar det tid, men det är en väldigt spännande utmaning att ställa dessa frågor i relation till varandra. Vad ska till exempel få gå först: människan, miljön, ekonomin eller kulturarvet? Det är en avvägning som inte alltid är självklar.

Mikael Zivkovic, SFV:s energispecialist, ger exempel på situationer som kan innebära avvägningar.

– Tänk dig att hyresgästen anser att de behöver en kylanläggning för att få ett drägligt arbetsklimat i något av våra hus.

En kylanläggning drar ström och kostar pengar och går miljömässigt stick i stäv med miljömålet om minskad energianvändning. Å andra sidan ska människor trivas och må bra och om alternativet är att ingen vill hyra fastigheten så kan det innebära att huset står tomt, mår dåligt och kräver reparationer. Vad ska få gå först? Hur gör vi avvägningen? Och är hyresgästen beredd att betala mer för ett bra miljöarbete?

Miljöarbete i vardagen kan handla om något så enkelt som att byta ut vanliga gamla glödlampor mot energisparlampor.

– Energisparlampor drar mindre energi och blir inte lika varma, vilket till exempel innebar en temperatursänkning som gjorde att vi inte behövde bygga något kylsystem på Musikhögskolan i Malmö.

Både Mikael Zivkovic och Maria Koskull är helt övertygade om att det blir bättre beslut med ett hållbarhetstänk som

ett steg till

en helhet istället för att separera ekonomiska, sociala och miljömässiga avvägningar.

Han talar om en annan viktig aspekt – samarbetet mellan de som projekterar för investeringen och de som ska förvalta driften.

– För att slutresultatet och helheten ska bli bra måste de båda samordna sina insatser och sättet att utvärdera ett projekt. Annars kan till exempel en billig investering bli dyr i drift. En dyr investering kanske gör driften billigare i längden. För Statens fastighetsverk som har flera hundra år gamla fastigheter som helst ska leva i tid och evighet är det viktigt med ett helhetsperspektiv.

Mikael Zivkovic påpekar att i en del lägen ska vi kanske använda mer energi för att bevara ett hus.

– Det finns exempel där ett hus som inte används skulle förfalla om det inte

värmdes upp. Då ska vi använda det mest energieffektiva alternativet. Vi måste vara kunniga och kreativa för att hitta den optimala lösningen för varje hus.

EU-förordningen om att alla fastigheter ska energideklarerars är en bra början både vad gäller ekonomi och miljö, säger Maria Koskull.

– Den lyfter fram husets förbrukning och vad som är mest kostnadseffektivt att göra. I energideklarationen får vi tekniska och ekonomiskt hållbara förslag från oberoende energikonsulter.

Maria Koskull sammanfattar:

– Syftet med sfv:s miljöarbete är att både människor, miljö och byggnader ska må bra. De ska finnas kvar länge trots att sfv ska hushålla med resurser, det vill säga med energi, ekonomi och kulturvärde. Vi kan inte använda oss av åtgärder som bygger bort husets kulturvärde, då får vi tänka om. **KV**

Resultat av de senaste tio årens miljöarbete:

- sfv:s elavtal garanterar att den el vi får är producerad av vattenkraft.
- Våra oljepannor har i stor utsträckning tagits bort och vi har därmed minskat användningen av olja med 88 procent.
- Av den skog vi förvaltar har vi frivilligt avsatt 100 000 hektar för naturvård.
- Mängden ozonnedbrytande köldmedier i våra kylanläggningar har minskat med 99,8 procent.
- Vi har inventerat våra fastigheter med avseende på PCB och utfört saneringar vid behov samt gjort radonmätningar för att därefter vidta nödvändiga åtgärder i de flesta av våra fastigheter.

Fyra frågor

Maria Koskull, miljöspecialist

Viktigast i ditt jobb just nu? Att sprida och förankra vår miljökampanj «Heroes of hållbarhet»

Viktigast för sfv på sikt? Att hitta ett hållbart sätt att bevara vårt kulturarv på.

Favoritfastighet i sfv:s bestånd? Gamla Riksarkivet på Riddarholmen

Varför? Det är en så speciell känsla att gå in där tiden verkligen har stått still och man nästan kan se och höra hur Riksarkivets medarbetare en gång jobbade där, trots att det i princip är tomt. Det är en häftig och kittlande känsla.

Namn Mikael Zivkovic, energi- och driftspecialist

Viktigast i ditt jobb just nu? Att driften och energieffektiviseringsarbetet ständigt förbättras på sfv, trots att nivån är förhållandevis bra.

Viktigast för sfv på sikt? Ständig förbättring på alla viktiga områden.

Favoritfastighet i sfv:s bestånd? Svårt, har ju inte sett alla men Skeppsholmen och Gripsholms slott är två kandidater.

Varför? Skeppsholmen/Kastellholmen för att sfv har hand om hela öarna och det är en av sfv slipad pärla. Jag hade dessutom förmånen att jobba där under flera år. Gripsholms slott helt enkelt för att slottet är och ligger fantastiskt vackert.

Många metoder för bättre miljö

Att arbeta systematiskt med miljöarbete är en självklarhet idag för så gott som alla organisationer. Ofta är arbetet vardagligt och rutinartat och de åtgärder som görs varken syns eller märks för utomstående. SFV:s uppgift är att balansera kultur- och naturvärden med de sociala och ekonomiska perspektiven för att bidra till ett hållbart samhälle. Miljöarbetet är resultatet av fyrahundra engagerade medarbetares lagarbete. En del exempel finner du här, vill du veta mer så hittar du dem på www.sfv.se.

LAMPBYTE I MALMÖ OCH LUND

Genom att byta ut allmänbelysningen till armaturer med lysdioder, så kallad LED-belysning, sparas nästan 90 procent av den dagliga driftkostnaden på Musikhögskolan i Malmö.

– Konsertsalen Rosenbergshallen är den första konsertsalen i Sverige med diodteknik, berättar Mikael Dagbom, driftförvaltare inom SFV Syd-Väst.

Tekniken, som är ganska ny, är fortfarande under utveckling och investeringskostnaderna är höga – i det här fallet handlar det om två miljoner kronor.

– Men i det långa loppet innebär LED-belysningen en stor besparing både på driftkostnaderna och på utgifterna för service. I stället för att byta ut lamporna varje år räcker det att man byter ut dem vart sjätte år.

Den speciella miljön i konsertsalen ställer stora krav på belysningen. Ljuset ska räcka till att läsa noter och får inte skugga.

– Vi har provat ut LED-belysningen och den fungerar minst lika bra som den gamla gjorde.

Även på Skissernas museum i Lund har man gått över till LED-belysning. Här finns cirka 30 000 föremål från hela världen och varje år visas flera utställningar. Ett problem som SFV tidigare brottades med var att glödlamporna alstrade överskottsvärme som måste kylas ned.

– Med dioder försvann detta problem. Hyresgästerna är jättenöjda med det nya inomhusklimatet och konstnärerna som ställer ut kan själva ställa färgtemperatur på sina tavlor genom att reglera belysningen, säger Mikael Dagbom.

Lampbyte, Skissernas museum.

Behov av kyla i varma länder, ambassaden i Peking.

BEHOVET AV KYLA I VARMA LÄNDER

SFV förvaltar Sveriges statsägda utlandsfastigheter, svenska ambassader, residens och institut. På många orter är behovet av kyla större än behovet av värme. För att producera kall luft används olika typer av köldmedier i kylmaskiner.

SFV strävar efter att följa svensk lagstiftning även utomlands och byter successivt ut alla köldmedier mot mer miljövänliga alternativ. Ett exempel är Sveriges ambassad i Peking som fick en ny energisnål klimatanläggning 2007 med miljövänligt köldmedium.

I Sverige förbjöds ozonnedbrytande köldmedier i nya anläggningar 1995 och sedan 2002 är det påfyllnadsstopp i de befintliga. Utomlands är ofta ozonnedbrytande köldmedier tillåtna och miljövänliga alternativ på den lokala marknaden kan vara svåra att finna.

Bränna för att vårda. Svedjebränning i Jokkmokk.

BRÄNNA FÖR ATT VÅRDA

Skogsbränder har blivit färre i takt med att människan idag har möjlighet att begränsa dem när de uppstår. Trots att skogsbränder kan vara förödande har de det goda med sig att de ger upphov till en rik biologisk mångfald som inte funnits annars. SFV tar ansvar för att under kontrollerade former öka arealen bränd skogsmark och på så sätt gynna den biologiska mångfalden och bidra till att vi har levande skogar.

Sjövattenkyla på Skeppsholmen.

SJÖVATTENKYLA PÅ SKEPPSHOLMEN

Skeppsholmen är en ö mitt emot Stockholms slott. Här var rikets flotta förlagd från 1640-talet. Idag finns flera museer i både gamla och nya byggnader på ön. Museiverksamhet kräver ofta ett reglerat inneklimat med kylning. Därför tar man tillvara den kyla som finns i vattnet utanför ön.

Från ett vattenintag på 28 meters djup tas kallt sjövatten upp till en intagskammare. Vattnet leds vidare till en undercentral där det filtreras och värmväxlas till ett köldbärarsystem som via kulvertledningar ger respektive byggnad kyla. Installerad kyleffekt på Skeppsholmen är 2,7 MW. Jämfört med en konventionell installation med kylmaskiner innebär sjövattenkylningen en besparing på cirka 600 000 kWh elenergi per år, motsvarande ungefär lika många kronor. Även Vasamuseet på Södra Djurgården och prins Eugens Waldemarsudde kyla på detta vis av Saltsjöns vatten.

Sveriges ambassad i Moskva.

PCB-SANERING I AMBASSAD-ANLÄGGNINGEN, MOSKVA

Ambassaden i Moskva består av flera byggnader och ritades av arkitekt Anders Tengbom. Anläggningen stod färdig 1972. Dessvärre var det ganska vanligt vid den här tiden att man använde elastiska fogmassor som innehöll PCB och så var fallet även i Moskva. Ett flertal av ambassadområdets byggnader hade PCB-fogar mellan olika byggelement både i fasader och i murar. Under 2003 utfördes därför en PCB-sanering, där samtliga åtkomliga PCB-fogar togs bort, sanerades och fogades om. PCB-avfallet transporterades sedan tillbaka till Sverige för destruktion på ett miljöriktigt sätt. Kostnaden för projektet blev 1 200 000 kronor.

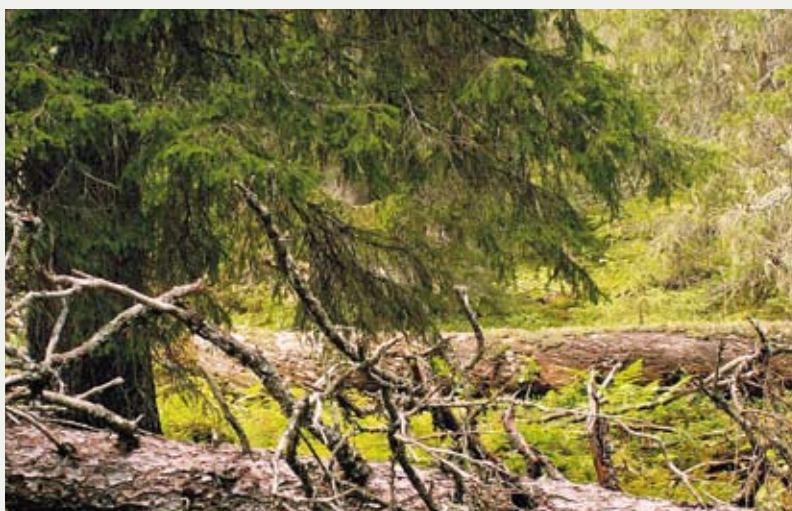
MILJÖINVENTERING

I SFV:s rutiner inför rivning och ombyggnad finns krav på att en miljöinventering ska göras. Man tar då reda på om byggnaden innehåller byggprodukter och material som inte bör finnas kvar i fastigheten efter ombyggnad. Resultatet av inventeringen förs in i en rivningsplan och i ett miljöprogram där man anger hur saneringen och hanteringen av farligt avfall ska utföras. Statens fastighetsverk (sfv) arbetar kontinuerligt med att fasa ut miljöfarliga ämnen. Målet är att ta bort alla miljöfarliga ämnen i sfv:s byggnader och verka för att enbart miljövänliga ämnen används.

ANANASSES URSKOG BEVARAS

Ananasse är ett stort område med urskogsartad barrskog strax väster om Muddus nationalpark i Norrbottens län. En omfattande inventering och analys ledde till att Ananasse år 2001 placerades i skyddskategorin «Naturvård».

Detta innebär att området ska bevaras som det är. Inget normalt skogsbruk ska alltså bedrivas där.

Granurskog.

Gaborone, Afrika.

VATTENBESPARING I GABORONE, BOTSWANA

Svenska statens fastighet i Gaborone, där Sverige tidigare hade sitt ambassadresidens, hyrs nu av Exportrådet. Den har en relativt stor trädgård som behöver bevattnas eftersom den torra säsongen varar i åtta månader i den här delen av Afrika. Trädgården har ett automatiskt bevattningssystem som vattnar nattetid. För att det inte ska gå åt så stora mängder stadsvatten köper SFV sedan tre år tillbaka renat avloppsvatten av staden (för att vattna med). Investeringen för att kunna nyttja detta vatten, som är otjänligt för andra ändamål, har endast bestått av en vattentank och en pump. Kostnaden för renat avloppsvatten är cirka en tredjedel av kostnaden för stadsvatten.

BIOBRÄNSLE VÄRMER DROTNINGHOLM

Drottningholms slott ligger på Lovön i Ekerö kommun i Stockholms län. Det är ritat av arkitekt Nicodemus Tessin d.ä. och stod färdigbyggt år 1699. Slottet och de övriga byggnaderna på slottsområdet värmdes tidigare med olja eller i vissa hus med direktverkande el.

Nu är nästan alla olja borttagna och även eluppvärmningen är borta. Byggnaderna värms från en gemensam värmecentral som eldas med pellets. Den 27 november, på Astrids namnsdag 2006, startades pannan och döptes därför till Astrid.

Användningen av fossila bränslen har därmed nästan helt upphört och området värms idag till 98 procent med förnyelsebar energi. Koldioxidutsläppen i området har minskat med 90 procent och det totala energibehovet har minskat med 15 procent.

I dokumentet nedan kan du läsa mer om satsningen på biobränsle på Drottningholms slottsområde.

Biobränsle värmer Drottningholm.

Specialbeställda återvinningsstationer i House of Sweden.

Ambassader satsar grönt

Miljösamarbetet mellan UD och SFV Utrikes har varit intensivt i år. Klimatfrågorna väger tungt på många skrivbord hos våra hyresgäster under Sveriges ordförandeskap i EU. SFV hoppas att det nuvarande intensiva samarbetet ska utvecklas till ett långt och varaktigt hållbarhetssamarbete.

ELISABETH LORENZ-WERNER, *Skribent/informatör SFV*

PÅ UD OCH I SFV använder man ibland begreppet 'grön ambassad', ett begrepp som egentligen inte finns ännu. Orter som Kairo, Tel Aviv och Canberra med solcellsprojekt och Dublin som installerat bergvärme är fina föredömen när våra andra svenska beskickningar vill bli gröna ambassader.

I London har ambassadpersonalen själva tagit initiativet till energibesiktningar och åtgärdsförslag – åtgärder som påverkar såväl verksamheten som fastighetsförvaltningen. Även om själva begreppet

Jörgen Halldin, UD:s fastighetschef, och Berit Nilsson, fastighetschef för SFV Utrikes, samarbetar kring miljö-, energi- och klimatfrågor.

inte blivit reglerat ännu finns önskan om att bli det man tolkar vara en grön ambassad.

Sedan UD:s fastighetschef Jörgen Halldin och Berit Nilsson, fastighetschef på SFV Utrikes, började på sina respektive tjänster 2006 har de satsat mycket på att samarbeta omkring miljö-, energi- och klimatfrågor. Men det var först 2008 som man på utlandsmyndigheterna officiellt började arbeta med detta. Intresset och engagemanget för klimatfrågorna har sedan dess intensifierats på de flesta orter. SFV får många frågor och önskemål från sina hyresgäster. Mycket positivt, tycker både Berit Nilsson och Jörgen Halldin, som åkt runt i världen och föreläst om miljöteknik och de insatser som gjorts hittills.

KLIMAT ÄR HÖSTENS FRÅGA

I september träffades NKU, Nordiskt Kontaktorgan för Utrikes Byggeri, i Berlin för sitt årsmöte. Också då var förstas klimatfrågorna en stor och viktig del av agendan. Berit Nilsson och Jörgen Halldin var

värddar i år. Och även när Sverige förbereder sig för sin del av Klimatmötet i Köpenhamn i december berörs UD och SFV.

ENERGIEFFEKTIVISERING I USA

Ett stort, aktuellt klimatprojekt är House of Sweden i Washington DC. Det ligger på samma breddgrad som Madrid och därför behöver de som arbetar i huset luftkonditionering ibland och värme ibland. Det kräver väldigt mycket el. Det lokala varma och fuktiga klimatet påverkar förstås elberoendet, men en annan viktig anledning är att House of Sweden när det byggdes var en del av ett mycket större byggprojekt där Sverige inte hade möjlighet att påverka de val av tekniklösningar som gjordes. Först när Sverige köpte fastigheten 2008 kunde SFV på allvar påbörja arbetet med att göra House of Sweden till en mer grön byggnad.

STOR UTMANING

Hur gör man då om man vill göra ett stort och mycket elberoende hus så miljövänligt som möjligt? House of Sweden's för-

Andrew Osborne, event manager med Cecilia Browning, general manager i House of Sweden, som båda två är starkt engagerade för att göra byggnaden så grön som bara är möjligt.

valtare Michael Blomqvist, sfv, och tekniske förvaltaren Urban Hellstrand, sfv, tvekade inte att anta utmaningen. Under 2009 har House of Sweden gått över till 100 procent grön, vindkraftsproducerad el. Samtidigt fortsätter arbetet med att energieffektivisera byggnaden.

– Ett sätt att mäta omvandlingen till ett grönare House of Sweden är att miljöcertifiera byggnaden. sfv har i USA valt att använda den internationellt ledande LEED-certifieringen. Förkortningen LEED står för «Leadership in Energy and Environmental Design». Några av de kriterier som ligger till grund för en LEED-klassificering är: resursanvändning, byggnadens läge och utformning, inomhusklimat samt minimering av energiförbrukning och avfall.

House of Sweden's inifrån belysta glasfasader med mönster av tryckt trä är ett av husets främsta signum. Just nu testas och utvärderas LED-teknologi (Light Emitting Diode) på och i huset.

HÅLLBAR ARKITEKTUR

House of Sweden's genomtänkta arkitektur, av Gert Wingårdh och Tomas Hansen, skyddar också stora delar av byggnaden från stark sol och hög värme.

– Om materialen underhålls på rätt sätt kommer de att åldras vackert och behöver inte bytas på många år, vilket är bra för både ekonomi och miljö, berättar Birgitta

Stenvaller på Wingårdh arkitektkontor som var med i projekteringen av huset.

GRÖN MÖTESPLATS

Förutom det fantastiska läget och den svenska profilen är House of Sweden's eventcenters nya trumfkort att vara det gröna alternativet. Event managern Andrew Osborne gör allt för att kunna erbjuda så gröna events som möjligt.

Konferensmaterialet är av återvunnet material, vattenflaskornas tid är förbi och nu finns glaskaraffar att låna för servering av vatten. Cateringfirmor rekommenderas enligt godkända listor, och snygga återvinningsstationer står utplacerade i eventcentret. Eftersom det inte finns sopsortering utanför husen har sfv kontaktat ett recycling-företag som kommer och hämtar de sorterade soporna. All städning sker med miljövänliga produkter

...‘grön ambassad’,
ett begrepp som
egentligen inte
finns ännu

och trädgårdsskötseln görs enligt LEED's föreskrifter.

Den nya event-verksamheten har redan fått utmärkelser som grön mötesverksamhet av ett par miljöorganisationer. Ett vik-

tigt steg, enligt Andrew Osborne, som ser ett mycket stort intresse för den här typen av möten.

– De gröna initiativen har fullkomligt exploderat här i Washington DC. Allt handlar om ‘eco’. I början trodde jag att det var en modefluga, men sedan jag började här på House of Sweden har jag förstått hur allvarligt ämnet är.

KUNDERNA SER SVERIGE SOM EKOLOGISKT

Enligt en undersökning utförd av Anna Lohmeyer, på *Fixa consulting*, tycker många av eventcentrets kunder att just känslan av att vara nära naturen och den miljövänliga atmosfären är stark i huset.

– Svenskt är lika med grönt i många amerikaners ögon, säger Anna Lohmeyer, som är övertygad om att verksamheten i House of Sweden skulle kunna fungera utmärkt som en grön bro mellan Sverige och USA.

Den svenska ambassaden i House of Sweden är mycket entusiastisk och mån om att dra sitt strå till stacken. Ambassadens personal har förändrat mycket i sin vardag för att vara så miljövänlig som möjligt. De har bytt bilar, köpt in tjänstecyklar, de sopsorterar och använder porslins- i stället för engångskoppar. Ambassadens egen utställningsverksamhet fokuseras för en längre tid helt på temat hållbarhet. Den första etappen, utställningen *Facing the Future Sustainability the Swedish way*, pågick 2 juli – 2 augusti. **KV**

Fogdegården,
Uppsala.

FOGDEGÅRDENS DOLDA RUM

Intresset var stort då Statens fastighetsverk öppnade källarvalven till Fogdegården vid Uppsala slott i början av september. Valven, som ligger helt dolda flera meter under marken, öppnas och besiktigas med fem till tio års mellanrum för att man ska vara förvissad om att inga skador eller sättningar uppstått i byggnaden. Fogdegården uppfördes vid mitten av 1500-talet och förstördes vid branden 1702 då även slottet ödelades. Att gårdens källare hade bevarats under rasmassorna kom som en överraskning 1976, då en anläggningsmaskin plötsligt sjönk genom gräsmattan bakom slottet. Man upptäckte då ett av de 15 gånger 8 meter stora källarrummen. Det västra källarvalvets ingångsdörr hade murats igen sedan källaren börjat användas som fängelse. Den enda ingången hade varit genom en lucka i fogdegårdens golv.

I samband med årets besiktning dokumenterades källarvalven och mättes upp med laserteknik.

KORTARE STÄNGNINGSTID GENOM UTÖKADE UNDERHÅLLSINSATSER

SFV har kompletterat förstudien av renovering av Nationalmuseumbyggnaden i Stockholm. Genom att tillfälligt och kortsiktigt åtgärda akuta brister kan byggnadens stängningstid förkortas med cirka tre år från ursprungsförslaget åtta år. Detta innebär att museet kan ta emot publik i byggnaden till och med år 2012. Behovet av en genomgripande renovering av Nationalmuseum kvarstår dock.

Tidplanen förutsätter ett regeringsbeslut innan årsskiftet, dels om renoveringen av museibygnaden, dels om de kortsiktiga underhållsinsatserna för att åtgärda akuta brister, främst för att tillgodose funktions- och lagkrav, som beräknas kosta 10 miljoner kronor per år under tre års tid.

Nationalmuseums verksamhet kommer att pågå även om museibygnaden på Blasieholmen är stängd under själva byggperioden.

Nationalmuseum.

HUS FÖR SCENKONST

Under de senaste tio åren har det byggts många konsert-, opera- och teaterhus i Norden. Det pågår en livlig debatt om deras betydelse för scenkonsternas utveckling. Vad händer nu när finanskrisen ändrat förutsättningarna? Avskrivs alla nya projekt? Eller kan det uppstå nya möjligheter i krisens spår? Det blir teman i en tvådagars nordisk konferens i Göteborg 2–3 november som anordnas av bransch- och arbetsgivarorganisationen Svensk Scenkonst. Från SFV talar kulturarvsspecialist Anders Bodin om scenbyggnader i världen och förvaltaren Karin Brofelth kommer att berätta hur SFV utvecklar scenkonst i ett statligt byggnadsminne. Det kommer att finnas möjlighet till debatt och informationsutbyte mellan alla i Norden som berörs av eller har ett intresse för scenkonstens byggnadsfrågor. Dagarna riktar sig till företrädare för kulturinstitutioner, politiker och tjänstemän, arkitekter, stadsplanerare, konstnärer, tekniker och byggare. För mer information se www.husforscenkonst.se

svensk scenkonst

branschorganisation för arbetsgivare inom musik, dans och teater

ISLAND FLYTTAR IN I HOUSE OF SWEDEN

SFV har tecknat ett 15 år långt kontrakt avseende kansli och en bostadslägenhet för Islands ambassad i House of Sweden.

House of Sweden i Washington DC inrymmer den svenska ambassaden, ett miljöinriktat event center och lägenheter som hyrs av svenska och nordiska företag.

– Det är för Island ett stort framsteg att ambassadens verksamhet blir en del av House of Sweden. Det stärker Islands position i Washington DC att vara placerad i en så fantastisk byggnad som House of Sweden är. Huset vittnar om nordisk arkitektur i hög grad och Islands utrikesdepartement är stolt över att ambassadens lokaler kommer att finnas där. Flytten av ambassaden motiveras av den nordiska samlokaliseringspolicyn och Island förväntas öka samarbetet med Sveriges ambassad nu när ambassaderna delar samma byggnad, berättar Pétur Asgeirsson, administrationschef på utrikesdepartementet i Reykjavik.

När nu en andra ambassad etablerar sin verksamhet i House of Sweden lär intresset för fastigheten öka ännu mer.

– Att den isländska ambassaden nu flyttar in stärker det nordiska samarbetet och bekräftar att House of Sweden är den utmärkta mötesplats vi arbetar för att den ska vara. Vi är stolta över att de sett värdet i den unika mötesplats House of Sweden blivit. Det nordiska samarbetet är ytterligare en positiv del av avtalet, säger SFV:s generaldirektör Bo Jonsson. Invigningen sker torsdagen den 24 september i närvaro av den svenska och den isländska utrikesministern. Själva inflyttningen sker den 1 oktober.

Rosersbergs slottsträdgård.

PÄLSKLÄDD ARBETSKRAFT

I sommar har det varit gott om djur i Rosersbergs slottsträdgård. Gräset har klippts av två arbetshästar, Linus och Sacke, som dragit tre cylinderklippare.

– Tom Meurling som har 4H-gården i Järva berättade att de tänkte klippa gräs på Djurgården med hästdragen gräsklippare. Det tyckte vår förvaltare Mikael Sackleen var en bra idé även här på Rosersberg, säger Berit Sandqvist, parkansvarig på Rosersberg.

Från maj till oktober håller Järva-korna marken öppen i engelska parken och ner mot badplatsen vid före detta Räddningsverket. Och en skock får betar i hagar och i parken.

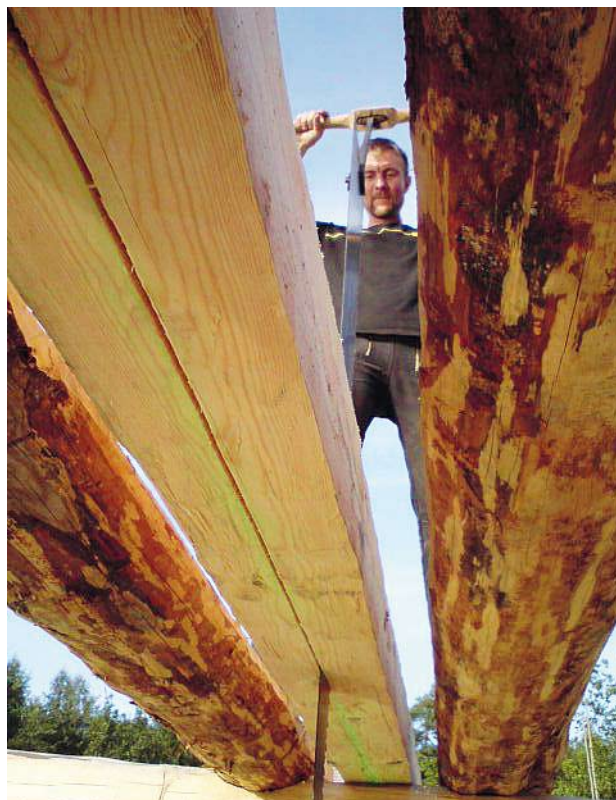
– De skulle beta av gräset mellan träden så att vi slapp gå med slaghacken. Men gräset var för högt och fåren ville hellre beta på paradgräsmattan. Nu får de komma ut ur hagen några timmar om dagen, och Ilka Saarinen som sommarjobbar hos oss är fåraherde, säger Berit Sandqvist.

Även fåren finns på plats till oktober. Hur länge gräsmattan klipps med hästkrafter beror på vädret.

URSPRUNGLIGT HANTVERKSARBETE PÅ SKOKLOSTER

Efter 340 år är det dags att byta ut en av takstolarna i Skoklosters slott. Statens fastighetsverk genomför arbetet under hösten med noga utvalt virke och traditionella arbetsmetoder. Inga moderna sågar eller andra verktyg kommer att användas vid tillverkningen. Istället används sådana sågar och yxor som användes på 1600-talet då den ursprungliga takstolen tillverkades.

För att få den nytillverkade takstolen på plats kommer en sektion av det understrukna tegeltaket att tas ner och läkten att avlägsnas. Då takstolen är monterad läggs de gamla tegelpannorna åter på plats och tätas och fixeras med kalkbruk från undersidan, precis som på 1660-talet då de lades första gången.

SFV:S MILJÖARBETE I TOPP

Statens fastighetsverk får full pott på de rankingkriterier som Naturvårdsverket använder för bedömning i sin rapport «Myndigheter för hållbar utveckling». SFV har uppfyllt kriterierna till fullo ända sedan 2006 då Naturvårdsverket började redovisa sin ranking.

Det medvetna miljöarbetet inom SFV går dock längre bak i tiden än 2006. SFV var en av de första 25 myndigheter som regeringen 1996 gav i uppdrag att införa ett miljöledningssystem. Sedan 2002 är SFV certifierat enligt både ISO 14001 och EMAS.

ISO 14001 är en kravspecifikation, som specificerar de krav, som miljöledningssystemet måste uppfylla. Standarden talar dock bara om vilka kraven är. Hur kraven ska uppfyllas avgör företaget eller organisationen utifrån sin egen verksamhet.

EMAS är EU:s frivilliga miljöledningssystem. Det står för Eco Management and Audit Scheme och ställer nästan samma krav på ett ledningssystem som ISO 14001. Skillnaden är att det inom EMAS finns ett krav på en årlig miljöredovisning, som också ska vara tillgänglig för allmänheten.

Skoklosters slott får nya takstolar. Timmerman Mattias Hallgren sågar takstol med timmersvans, som på 1600-talet.

A tall palm tree stands in a courtyard. To the left is a modern building with a balcony. In the foreground, there is a paved area with a circular planter containing a bush. The background shows more trees and a building with a brick wall.

Soldriven svensk borg vid Nilens strand

Den svenska ambassaden i Kairo ligger vackert på Gezira-ön och ambassadörens residens har strandtomt mot Nilen. Bakom den borgliknande kanslibyggnadens fasad öppnar sig en lummig trädgård och de nya solceller som täcker kanslibyggnadens tak gör ambassaden till en modern föregångare.

Ambassadanläggningen i Kairo med sin inre borggård. Till vänster syns residenset och ambassadens kanslibyggnad till höger.

En borgliknande entré möter besökaren till svenska ambassaden i Kairo, ritad av Nils Ahrbom.

I JAN GUILLOUS BOK *I nationens intresse* får Sveriges ambassadör i Egypten oväntat besök av den sovjetiske viceamiralen Koskov. Ambassadören Rickfors sitter i sitt arbetsrum i residenset där han, genom de öppna franska dörrarna, kan se Nilen flyta förbi bortom ambassadens gräsmatta. Koskov, klädd i en lerig överrock, vill hoppa av och situationen blir förstuds omedelbart ett ärende av absolut högsta prioritet på den svenska beskickningen i Egyptens huvudstad.

Jan Guillou besökte i slutet av 1980-talet det svenska ambassadkomplexet i Kairo för att på plats göra noggrann research för sin bok. Ambassaden var då relativt nybyggd, endast ett tiotal år gammal med en fästningslik fasad mot gatan.

ÖVERSKOTT TILL KAIROS ELNÄT

Ett stort steg mot att modernisera ambassaden har tagits av SFV de senaste åren då kanslibyggnadens tak täckts med 250 kvadratmeter solceller. Genom investeringen räknar SFV med att spara in en betydande del av elkostnaden för komplexet. Överskottet av den elenergi som solcellerna ger kommer att skänkas till det allmänna elnätet i Egypten, ett land där en snabbt ökande energiförbrukning möts med fler kol- och oljekraftverk.

Vid sidan av solcellerna, som totalt täcker en takyta på 250 kvm, har SFV installerat en ny typ av armaturer på den svenska ambassaden. Energieffektiva T5-rör med sensorer läser av behovet av ljusstyrka inomhus och genom att förse rummen med rörelsedetektorer släcks belysningen då ingen vistas där inne.

HYRDE ART DECO-VILLA

Svenska diplomater har varit stationerade i Kairo sen 1920-talets början då Egypten fick ställning som självständig stat. Sveriges första sändebud i Kairo var Harald Bildt, kusin till vår nuvarande utrikesministers pappa. Bildt, som representerade Sverige i Kairo i 14 år, hyrde en rymlig 10-rumsvåning i en art deco-villa vid Avenue Farouk, nära Nilens västra strand. Beskickningens kansli fanns i en anslutande kontorsflygel med tre rum. I mer än två decennier var denna villa svensk beskickning i Egyptens huvudstad.

Harald Bildt var medelpunkten i stans stora koloni av svenskar. Där fanns inte minst några orientälskande damer, bland annat Dagmar Berg som var rektor för en ansedd flickskola på Roda-ön och den

välkända och färgstarka botanikprofessorn Vivi Täckholm-Laurent.

1936 pensionerades Harald Bildt som svensk ambassadör i Egypten. Han bodde kvar i Kairo livet ut, dock inte i ambassadbyggnaden på Avenue Farouk.

SVENSKARNA MÅSTE FLYTTA

Den 23 juli 1952 var en dramatisk dag i Egyptens historia. Kungen, Farouk I, störtades av en grupp revolutionära officerare med Gamal Abdel Nasser i spetsen.

Samma år fick Sverige problem med sina beskicknings- och residenslokaler i Kairo. Hyresvärden ville, efter mer än 20 år, plötsligt bli av med ambassaden.

Så på hösten 1952 började man för första gången i Stockholm diskutera byggandet av en ny svensk ambassad i Kairo.

Det skulle dock ta närmare 25 år innan en svensk ambassadör kunde flytta in i eget hus i den egyptiska huvudstaden. Den akuta situationen löstes genom att flytta ambassaden till lokaler i ett nytt och modernt höghus, inte alls många kvarter bort från villan. Från den tio rum stora sändebudsvåningen hade man utsikt bort mot pyramiderna och sfinxen vid öknens rand.

NYBYGGE BESLUTAS

Det höghus som betecknades som hypermodernt 1952 när Sverige flyttade in där, blev snabbt en ganska nersliten fastighet och därför aktualiserades kring 1960–61 på nytt diskussionerna om ett svenskt nybygge i Kairo. President Nasser hade vid det här laget etablerat sig som en av värld-

Som en lugn oas ligger ambassadens trädgård vid Nilens strand på den norra delen av ön Gezira.

T. h. Delar av taken har nyligen försetts med solpaneler, bland annat för att göra beskickningen oberoende av distributionsavbrott i det allmänna elnätet.

de västra stadsdelarna och pyramiderna på andra stranden.

Men på hösten 1962 stod det klart att ägarna till fastigheten inte var beredda att sälja huset.

VILLA MED MORDISKT FÖRFLUTET

Sveriges blickar föll i stället på den nordliga grannen, nr 13 på Sharia Mohamed Mazhar Pasha. Det var en stor villa från 1936 ritad av parisarkitekten Auguste Perret. Huset gav i början av 1960-talet intryck av starkt förfall. Det hade några år tidigare övergivits av sin ägarfamilj efter att en tjänare mördat frun i huset. Ättlingarna ville mycket gärna sälja huset över vilket de ansåg vilade en förbannelse.

Redan i slutet av 1962 träffade Byggnadsstyrelsen en överenskommelse med ättlingarna om att Sverige skulle köpa fastigheten (3600 kvadratmeter) för 68000 egyptiska pund.

Ahrbom hade snabbt skissen klar på hur ambassadkomplexet skulle utformas. Men affären drog ut på tiden. Orsaken var att egyptiska staten krävde att köpeskillingen skulle gå direkt in i egyptiska statskassan i stället för att betalas ut till de i utlandet bosatta ättlingarna, eftersom de i Egypten ansågs vara skyldiga stora summor i skatt.

VAKTADE DYGNET RUNT

Först i november 1967, fem år efter att Byggnadsstyrelsen bemyndigats att inköpa fastigheten, kunde ett slutgiltigt kontrakt undertecknas och affären avslutas.

Omgående anställs en 44-årig egyptier, Mohamed Khalil Hassab El Rassoul som vaktman och trädgårdsmästare av den svenska tomten med spökhuset vid Nilen. Varje morgon hissade han svenska flaggan, i väntan på den nya ambassaden.

Men det skulle dröja ytterligare drygt fem år innan bygget kunde komma i gång. Under tiden fick ambassadören och hans personal stå ut i de gamla slitna lokalerna i höghuset. Tord Hagen var den sista svenske ambassadören som bodde i våningen med pyramidutsikten.

KRIG OCH TERROR FÖRSENADE

Projekteringen av den nya ambassaden, ett svenskt-egyptiskt samarbete, drog ut på tiden. Det visade sig bland annat att endast en liten del av det byggmaterial som fordrades fanns att tillgå i Egypten.

Först 1973 kunde arbetet sättas i gång. Det gamla huset revs och bygget startade men tog längre tid än tänkt, bland annat beroende på Yom Kippur-kriget där Egypten anföll Israel 1973 och som blev ett svidande nederlag för Egypten och ett förlamande slag för landets ekonomi. Även terrorgruppen Baader-Meinhofs attack på västtyska ambassaden i Stockholm 1975 och andra hot och planer på terrorattacker mot Sverige och svenska intressen vid den tiden försegrade Kairobygget då säkerhetsaspekterna behövdes gås igenom ännu en gång.

Först strax före jul 1976 kunde ambassaden flytta till sitt nya hem vid Nilens strand. Ambassadör Axel Edelstam (yng-

dens mest offensiva ledare, som bland annat nationaliserat Suez-kanalen och tillsammans med Syrien bildat den Förenade Arabrepubliken. Kairo blev en allt viktigare stad på världskartan och den svenska beskickningen förstärktes med fler diplomater och behövde större lokaler.

1961 fastslog Byggnadsstyrelsen att en nybyggnad i Kairo var den bästa lösningen för Sveriges ambassad. På senhösten 1961 reste Byggnadsstyrelsens utrikeschef till Kairo tillsammans med arkitekten Nils Ahrbom, som strax innan svarat för de nya svenska ambassaderna i Tokyo och Ankara. De inspekterade 16 tomtalternativ i olika stadsdelar och fastnade till sist för en fastighet på den långsmala ön Gezira i Nilen. Den ligger mellan Kairos centrala delar på flodens östra strand och

re bror till den från Chile 1973 välkände Harald Edelstam) lämnade samtidigt det hotellrum där han i åtta månader väntat på att residenset skulle bli helt färdigt för inflyttning.

Ganska exakt ett år efter att den nya svenska ambassaden tagits i bruk gjorde Egyptens dåvarande president Anwar Sadat sitt första historiska besök i Israel, där han mötte premiärminister Menachem Begin och därmed la grunden till den fred mellan Egypten och Israel som nu varat i mer än tre decennier.

SLUTEN OCH ÖPPEN

Det är från gatan som ambassaden ger det slutna och borgliknande intrycket. Står man däremot i Conrad Hotel på andra sidan Nilen och ser komplexet med den blågula flaggan vajande på andra sidan är intrycket öppet, grönt och välkomnande. Byggnadens slutenhet mot gatan har dels att göra med de egyptiska krigen mot Israel, dels att det inte gick att utesluta anfall även mot Kairo. Men arkitekten Nils Ahrbom ville också med den borgliknande fasaden skydda ambassadens lokaler mot solen. Ahrbom sägs även ha inspirerats av arabvärldens byggnadstraditioner när han ritade ambassadanläggningen i Kairo. Men slutenheten mot gatan hindrade inte arkitekten att planera komplexets inre, såväl byggnadernas interiör som gårdsplan och trädgård på ett mer positivt och omhuldande sätt. **KV**

Ovan. En svalkande skugga under terrassens tak.

T. h. I residensets bottenvåning ligger den stora salongen där ambassadören tar emot gäster.

Ambassadör Malin Kärre trivs i sitt residens och kan njuta av Nilen från sin balkong och gräsmatta.

Forskningsstation efter utländsk förebild

CATRINE ARVIDSSON, *Kultur- och byggnadshistoriker*

I SFV:s fastighetsbestånd finns några udda fåglar. En av dem är Tovetorps Zoologiska Forskningsstation ett par mil sydväst om Vagnhärad i Sörmland. Där bedriver Zoologiska institutionen vid Stockholms universitet undervisning och forskning inom ekologi och etologi.

Signhild Engqvist-laboratoriet i förgrunden och gaveln av den ombyggda ladugården, 'Labbet'.

VARJE ÅR kommer omkring 600 studenter till Tovetorp för att delta i kurserna som pågår 2–10 dagar. Forskningsstationen har ett särskilt utbyte med Oxfords universitet men det kommer studenter, forskare och föreläsare från hela Europa.

Utöver forskning och undervisning är

forskningsstationens uppgift att sprida kunskap till allmänheten. Resultaten av forskningen uppmärksammas ofta i tidningar, radio och tv.

Inom området finns byggnader för undervisning, forskning och boende. Forskningsstationens mark- och vatten-

områden är en naturlig förlängning av laboratorierna. Vid denna tidnings pressläggning är det dags för invigning av den senast uppförda byggnaden, en aula med plats för nittio personer.

Aulan, som är en tillbyggnad till Skrivhuset, knyter an till den gamla gårdsmil-

Tovetrops äldsta byggnad, Gammelgården, är en parstuga från 1700-talet.

Den nya aulan är en tillbyggnad i traditionella material och kulörer, medan funktionen har fått styra interiörens utformning.

Tovetorp som vardag

HANNE LØVLIE jobbar till vardags i Oxford, men på somrarna brukar hon bedriva sitt forskningsarbete på Tovetorp.

– Jag kom hit första gången 2000 när jag läste en fördjupningskurs i etologi och har sedan dess forskat här några månader varje sommar.

Hanne forskar på höns sexuella beteenden. När solen går upp vid tretiden på morgonen så kliver även Hanne ur sängen. Det är nämligen då (och på kvällen) hönsen är som mest aktiva.

Hanne Løvlie bor i 'Mässen', en av förläggningarna på Tovetorp med sovrum, kök och tv-rum.

– Jag trivs väldigt bra här. Det är som att bo i en välutrustad sommarstuga med dusch, tvättmaskin, internet, smultron och rovfåglar. Det finns bil att låna och det tar en kvart att gå till bussen.

Under vårarna kan det vara ensamt, men under somrarna fylls Tovetorp på med flera forskare och senare med studenter. På senhösten blir det mer ensamt igen, vilket Hanne tycker är ganska skönt efter en hektisk sommar.

Statens fastighetsverk märker hon inget av i sin vardag.

– Men den nya aulan tror jag är ett bra drag. Den gör att det går att använda Tovetorp till mycket mer.

jön med rödfärgade träfasader och vitaknutar, men där upphör referenserna till traditionen. Insidan är modern och funktionell. Björk är inte det mest tåliga materialet i ett golv, men det är ett svenskt material som ger en eftersträvd känsla av välkomnande mjukhet.

UTLÄNSK FÖREBILD

Tovetrops forskningsstation invigdes för fyrtio år sedan – 1969. Den tidigare professorn i etologi vid Stockholms Zoologiska institution, Eric Fabricius, ville bygga upp en forskningsstation efter utländska förebilder. Tack vare en donation från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse 1965 kunde universitetet arrendera gården Tovetorp av Domänverket för detta ändamål.

Stockholms universitet arrenderade ur-

sprungligen mark och byggnader från Domänverket. Från 1985 tog Byggnadsstyrelsen över förvaltningen och därefter SFFV. Anledningen till den statliga förvaltningen var att i stort sett alla byggnader uppförts med donationsmedel.

Forskningsstationens läge hade sin grund i att Fabricius var bekant med den dåvarande chefen för Öster Malma Jaktvårdsskola, Lambert von Essen. Öster Malma är i dag Svenska Jägareförbundets kursgård och administrativa centrum.

Tovetorp har utvecklats över tiden och byggts ut i etapper tack vare donationer från bland annat Stiftelsen Signhild Engqvist och Olle Engqvist Byggmästare, Knut och Alice Wallenbergs stiftelse och Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse. Den nuvarande fastigheten Tovetorp 2:3 bildades 1994 och omfattar sam-

manlagt 169,9 hektar skog, betesmark, åker, vatten och mossar. På Tovetorp finns även mer än 50 hektar inhägnad mark och tre specialbyggda observationstorn.

BYGGNADERNA

Tovetorp äldsta byggnad, Gammelgården, är en parstuga från 1700-talet som ligger uppe på tunet jämte ett par äldre bodar.

Gammelgården har byggts om till förläggning. Ett bostadshus från 1956 är ombyggt på samma vis och ytterligare ett hus från 1947 rymmer bland annat kök och matsal, därav namnet Mässen. Gårdens tidigare ladugård ger platsen karaktär av gammal bondgård, men invändigt finns inget som erinrar om den ursprungliga användningen. Byggnaden kallas Labbet och här finns bland annat 18 djurrum,

En av forskarna, Hanne Løvlie med ett av sina forskningsobjekt.

Hägn för 150 tuppar och höns av gammal-svensk dvärghöna.

Docent Cecilia Kullberg i sällskap med tillgivna hjortar. Från byggnaden styrs magnetismen i fågellaboratorierna.

personalutrymmen, verkstad, kemilabb och frysrum.

Tovetorps nya byggnader följer traditionen från den gamla gårdens exteriörer, takfall och de rödfärgade fasaderna medan interiörerna är friare i sin utformning. I 'Skrivhuset', som stod klart 1985, finns föreläsningssal och studierum samt lokaler för forskningsstationens administration. År 1994 uppfördes Kursbyggnaden efter ritningar av Ahlsén arkitekter AB. Den rymmer bland annat lektionssalar, rum för boende, kök, matsal och ett ljust och ombonat allrum.

Samma arkitektfirma ritade 'Signhild Engqvist-laboratoriet', som uppfördes efter bidrag från Signhild Engqvists Stiftelse. Laboratoriet invigdes 2004. Här finns de mest avancerade experimentrummen och en stor experimenthall. Här finns

också ett bibliotek och en rymlig entréhall med glasad vägg mot söder, som fungerar som samlingslokal.

I september 2009 invigs aulan för cirka 90 personer efter ritningar av arkitekten Mia Lundkvist vid Svalsta Byggkonsult AB. Byggnaden har byggts med donationsmedel från Signhild Engkvists Stiftelse och Stiftelsen Olle Engkvist Byggmästare. Därmed har man tillgodosett behovet av en tillräckligt stor aula som är utrustad med all den moderna teknik som krävs i en attraktiv föreläsningssal.

STUDIER OCH FORSKNING

Forskarna kan vistas på Tovetorp från ett par dagar upp till sex månader beroende på projekt. Sammanlagt bedrivs omkring tjugo forskningsprojekt årligen. På frågan vilka djur och vilka områden man forskat

inom under de 40 åren, svarar platschefen Sven Jakobsson att det är lättare att säga vad man inte forskat på bland de stora djuren – nämligen björn, varg, järv och vildsvin.

Många av dagens projekt fokuserar på insekter, i synnerhet fjärilar. Funktionen av olika färgteckningar hos insekter har varit ett genomgående forskningsstema.

I ett hägn med skog och hagmarker intill stationen betar hjortar, en del så tama att man kan klika dem bakom örönen.

Forskningen inom etologi (djurs beteende) har under senare tid kunnat visa att det är större individuella variationer inom många djurarter än vad man tidigare haft klart för sig, berättar Hanne Løvlie. Hon forskar sedan flera år på höns och tuppars sexuella beteende. Hennes forskningsobjekt är sammanlagt 150 tuppar och

höns av gammalsvensk dvärghöna, som både ser ut och betar sig som vilda, röda djungelhöns. Hönorna kan lagra spermier i två veckor, och under den tiden finns det många presumtiva fäder till kycklingarna, eftersom hönan kan välja att behålla eller klämma ur sig sperma. Hannes forskning handlar om hur hönorna väljer tuppar för befruktning, till exempel förmågan att skilja ut sina bröder från alla andra tuppar, och hur tupparna i sin tur uppvaktar hönorna.

Cecilia Kullberg, docent och forskare vid Stockholms universitet, berättar om ett annat fågelprojekt. Näktergalen som vistas här under sommaren flyttar till sydöstra Afrika över vintern. Rödhakar däremot nöjer sig med att flytta till Spanien vintertid.

Under flyttningen söderut stannar fåglarna till på flera ställen för att äta upp sig och få fettreserver som fungerar som flygbränsle (vanligen ökar vikten med 20–30 procent).

När näktergalen kommer fram till norra Afrika och har Sahara framför sig, stannar den upp och ökar sitt näringsintag så mycket att de fördubblar sin vikt och kan därmed klara flygningen över öknen där ingen mat finns på ca 1 800 km.

På Tovetorp finns fyra fågelhus där man kan styra magnetfältet som fåglarna vistas i så att det motsvarar magnetfältet på olika platser längs deras flyttstråk. Olika arter reagerar olika på en magnetisk 'för-

flyttning' söderut beroende på hur deras flyttning ser ut. De näktergalar som utsattes för magnetfält som motsvarar norra Afrika, innan Saharapassagen, visade sig öka sitt matintag och sin vikt mer än kontrollfåglar som fick uppleva Tovetorps magnetfält. När man i experiment med rödhakar lät dem uppleva magnetfältet i Spanien, minskade de sitt matintag, eftersom de trodde att de kommit fram till Spanien och inget flygbränsle behövs. Tillsammans visar dessa experiment att flyttfåglar kan använda sig av ledtrådar i det geomagnetiska fältet för beslut om fettupplagring under flyttningen.

KONFERENSANLÄGGNING

För att utnyttja lokalerna och den kapacitet som finns på forskningsstationen fungerar Tovetorp också som konferensanläggning. Studenter och forskare svarar för ca 2 500 övernattningar per år. Här finns konferensrum, grupprum och förläggning med helpension. Det finns tillgång till bastu för tolv personer, innebandyplan och boulebana. Tovetorp vänder sig i första hand till verksamma vid Stockholms universitet men välkomnar även andra högskolor, statliga organisationer och företag som vill förlägga kurser och konferenser i en lugn och naturskön trakt. **KV**

Läs mer om Tovetorps forskningsstation på www.zoologi.su.se/tovetorp

Entréhallen i Signhild Engqvist-laboratoriet.

Tovetorps vattenrening görs i biodammar som även används för ekologiska studier.

Klockrent med biodammar

På Tovetorps zoologiska forskningsstation renas avloppsvattnet genom en anläggning med biodammar. Bosse Pettersson som är förvaltare berättar:

– Biodammarna fungerar klockrent. Ingen tänker på att det finns en avloppsanläggning här. Vattnet ger inte ifrån sig någon lukt och dammen ser ut som en vacker vattenspegel.

Dammarna har funnits sedan 1994 och fungerar egentligen bäst när det är full beläggning på Tovetorp. De tar hand om allt avlopp via en trekammarbrunn. Från den förs avloppsvattnet till en uppsamlingsbrunn där det pumpas upp till två luftningstrappor och syresätts.

Nästa steg är en uppsamlingsdamm. Slutligen hamnar vattnet i ytterligare en damm där växtligheten suger upp vattnet.

– Att slippa en energikrävande reningsanläggning och kemikalier är väldigt miljövänligt. Jag vill påstå att vattnet nästan blir drickbart, säger Bosse Pettersson.

Trekammarbrunnen töms tre gånger per år men i övrigt krävs ingen omfattande skötsel. Vid de stickprov som görs fyra gånger per år har anläggningen legat långt under maxvärdena när det gäller den biokemiska syreförbrukningen, fosfor och kväve.

– Biodammar skulle kunna användas på fler ställen bara det finns tillräckligt stora ytor. Det krävs cirka 500 kvadratmeter.

I Tovetorp fyller dammen dessutom en extra funktion. Skulle forskningsstationen hotas av brand finns vatten att tillgå in på knuten.

”Valet av lämpliga verksamheter och hyresgäster är noggrant tänkt”

Vision Skeppsholmen börjar ta form

Det händer en hel del på Skeppsholmen och Kastellholmen i Stockholms innerstad.

Statens fastighetsverks vision är att göra området till en mer levande miljö, ett besöksmål som bygger på kultur och maritim verksamhet.

MIA FERNLUND, *Chefredaktör*

DE PÅGÅENDE RENOVERINGARNA av Boställshusen och Skridskopaviljongen är en del i att förverkliga visionen.

– Hotel Skeppsholmen och Skridskopaviljongen är en del i helheten. Byggnaderna i sig är viktiga men den nya verksamheten bidrar också till ett mer levande Skeppsholmen genom att det finns folk på ön på andra tider än normal kontorstid, säger fastighetschef Ulf Tomner.

Renoveringen av Boställshusen ser Ulf Tomner som ett särdeles lyckat projekt som har fått ta tid. Det medvetna valet att inte skynda på har skapat ett lugn och en harmoni i renoveringsarbetet.

– Vi har haft ett bra samarbete i projektet med en gemensam målbild och alla – Statens fastighetsverk, hyresgästen och projektmedarbetarna – har bjudit till.

Valet av lämpliga verksamheter och hyresgäster är noggrant tänkt. Ulf Tomner betonar vikten av att tänka ekonomiskt. Genom att skapa verksamheter i kultur- och maritima byggnader som ger hyresintäkter blir byggnaderna en tillgång.

– Det visar att det går att ta hand om kulturarvet på ett ekonomiskt och långsiktigt hållbart sätt.

Invigningen av Hotel Skeppsholmen i oktober kommer att följas av fler aktiviteter. Efter årsskiftet kommer Min- och torpeddepartementens lokaler att vara färdigrenoverade. Där kommer att finnas plats för kulturverksamheter av olika slag samt en ny restaurang.

Under hösten 2010 är det sedan dags för invigning av ett unikt projekt – utställningen av delar av den kinesiska terrakottaarmén i bergrummet under Skeppsholmskyrkan.

– Det är första gången vi kan använda bergrummet i ett sånt sammanhang vilket känns väldigt roligt.

Ytterligare ett pågående projekt är ett kör- och kulturcenter i Skeppsholmskyrkan. Eric Ericson International Choral Center (EIC) flyttar in under 2010 och har redan haft 'smygpremiär' med en konsert.

– Det blir huvudsakligen körverksamhet men också ett internationellt kultursamarbete som kommer att märkas över tiden.

De olika projekten kommer att kunna följas på www.sfv.se och Kulturvärden får säkert anledning att återkomma med mer information. **KV**

FRÅN KUNGLIG VÄRMESTUGA TILL ALLMÄNHETENS FESTLOKAL

Skridskopaviljongen renoveras

GÖRAN PRAGE, *Frilansjournalist*

Oscar den 11:s skridskopaviljong, det lilla sagoslottet från 1870-talet på Kastellholmen, har befriats från sina lager av moderna kulörer från 1970-talet och är nu renoverad till originalskick. Den heter fortfarande Skridskopaviljongen men får ny funktion som fest- och konferenslokal. Hyresgäst är det närliggande Hotel Skeppsholmen.

Detalj av schablondekore-
rad pilaster, framskrapad
under flera lager senare
färgskikt.

Schablonmålning på väggfälten.
Väggarnas dekorfriser handmålas med guld-
ockra för att synliggöra skillnaden mot origina-
lets guldfärg

UNDER DENNA TIDNING'S pressläggning genomför SFV en restaurering av Skridskopaviljongen. Den har inte kunnat följa äldre förlagor eller ritningar, de är borta och allt har fått skrapas fram under flera lager färg från renoveringar på 1920-, 1950- och 1970-talen.

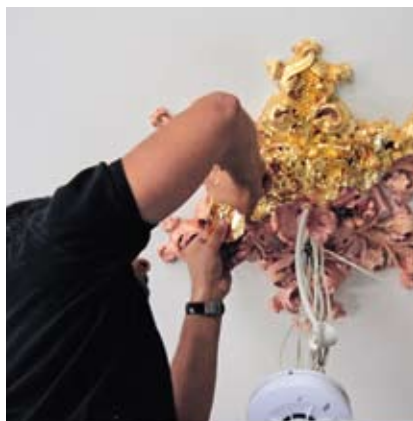
Nymodigheten att på stålskodd fot glida fram på Nybrovikens is mellan Kastellholmen och Skeppsholmen fick 1882 en kunglig prägel genom att Oskar II lät Stockholms skridskoklubb få uppföra ett klubbhus eller «byggnad, afsedd att bereda icke åkande damer tillfälle att kunna åse åkningen, utan att behöfva utsättas för kylan från isen, äfvensom för åkande ledamöter bereda plats för förvarande af sina ytterplagg under åkningen, med flera ändamål». Det ritades av arkitekt Adolf Emil Melander och liknar en riddarborg i miniatyr. Medlemmarna i skridskoklubben var officerare, hovjägmästare, legationssekreterare, stallmästare, kammarherrar, ministrar samt familjer såsom Wallenberg och Sager. De fick så småningom samsas i huset med Kungliga Svenska Segel Sällskapet, ksss. Kungliga Skridskoklubben upphörde 1901 och samma år överlämnade Oskar II skridskoklubbens hälft av paviljongen till ksss. De använde huset fram till 1919. Skridskopaviljongen övertogs av staten 1924 och användes 1926–71 som musikpaviljong av Flottans musikkår. Om huset har skrivits i Kulturvärden vid ett flertal tillfällen, läs gärna kv nr 2/2000.

De framskrapade originalen i huset har nu förstärkts eller helt målats om med slutstrykning av linoljefärg i väggfälten. Till utsmyckningen har använts linolje- och emulsionsfärger. Schablonmålade detaljer är utförda i mer viskös oljefärg. En mindre del av salongens ena kortvägg

Förgyllaren Maurizio Nicolosi förgyller en takrosett i taket på damrummet med bladgulds-liknande slagmetall ovanpå den rödaktiga anläggningsoljan. Han är utbildad i Italien och yrket har gått i släkten i flera generationer.

T. h. Dekorationsmålaren Catrin Lindblom förstärker grönskan i damrummets väggfält med konstnärsoljefärg.

sparas för att visa framskrapade originaldetaljer i en dokumentationsyta.

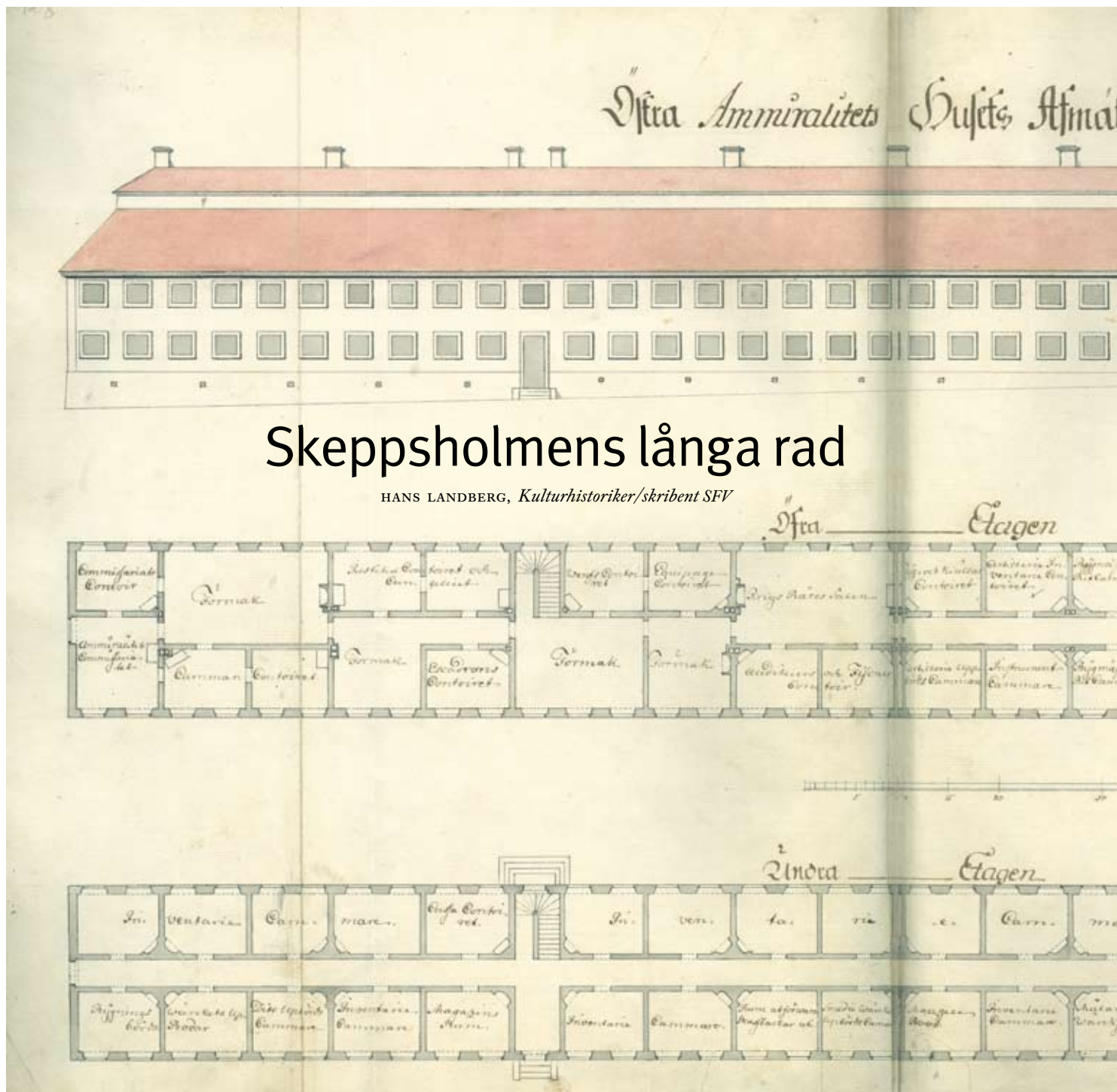
Stuckaturerna har rengjorts och täckts med vit grundfärg. Över detta ett skikt med shellack som eliminerar sugförmågan. Överst penslas en rödaktig 'mjölk', som när den torkar behåller en svagt klibbig yta, där slagmetallen, som liknar bladguld, borstas fast med pensel och poleras med bomullsduk. Slagmetallen krackelerar så småningom i fina små flak, där de mellanliggande sprickorna får en rödaktig ton från det underliggande fästskiktet. Färgtonerna i förgyllningen kan alltså styras genom att ge fästskiktet olika färger. De förgyllda takrosettorna får slutligen ett lager skyddande shellack för att mäsingen i slagmetallen inte ska missfärgas genom oxidation. Det dyrbarare bladguldet tål utomhusklimat bättre. Bortemot ett halvt decennium ska förgyllningen i paviljongen kunna hålla, enligt konservator Henrik Ullenius.

Dekorfriserna har inte bemålats med guld- eller bronsfärg utan schablonmålats med guldockra för att man vid detaljstudium ska kunna se skillnaden mot originalmålningens guldfärg. Detta ger en levande yta, där man för den närsynta betraktaren redovisar vad som är originalmålning och vad som är nymålat.

Miniborgen med det kungliga namnskiffret, här skapat av skridskoskenor huggna i sandsten, kommer att kunna ta emot femtiotalet matgäster. Maten kan varmhållas i paviljongen och kommer från restaurangen i Hotel Skeppsholmen.

Efter ett antal undanskymda år blir nu Skridskopaviljongen tillgänglig för allmänheten som festlokal och en del av miljöerna för stadens sällskapsliv har återuppstått i renoverad form. **KV**

Festsalen före rekonstruktionsmålning. Vänster dörr till damrummet och höger till blivande kök.

Skeppsholmens långa rad

HANS LANDBERG, *Kulturhistoriker/skribent SFV*

Uppmåtningsritning och disposition av Östra amiralitetshuset. Plan i Krigsarkivet från 1740-talet.

Långa raden, de två långa låga ljusgula husen längs Skeppsholmens södra strand, är ett välkänt inslag i Stockholms stadsbild. Det officiella namnet är Östra och Västra boställshusen och de har sedan de uppfördes 1699 kallats Barackerna, Drabanthusen, Amiralitetshusen och Generalshusen. De har en mer spännande historia än man kan ana.

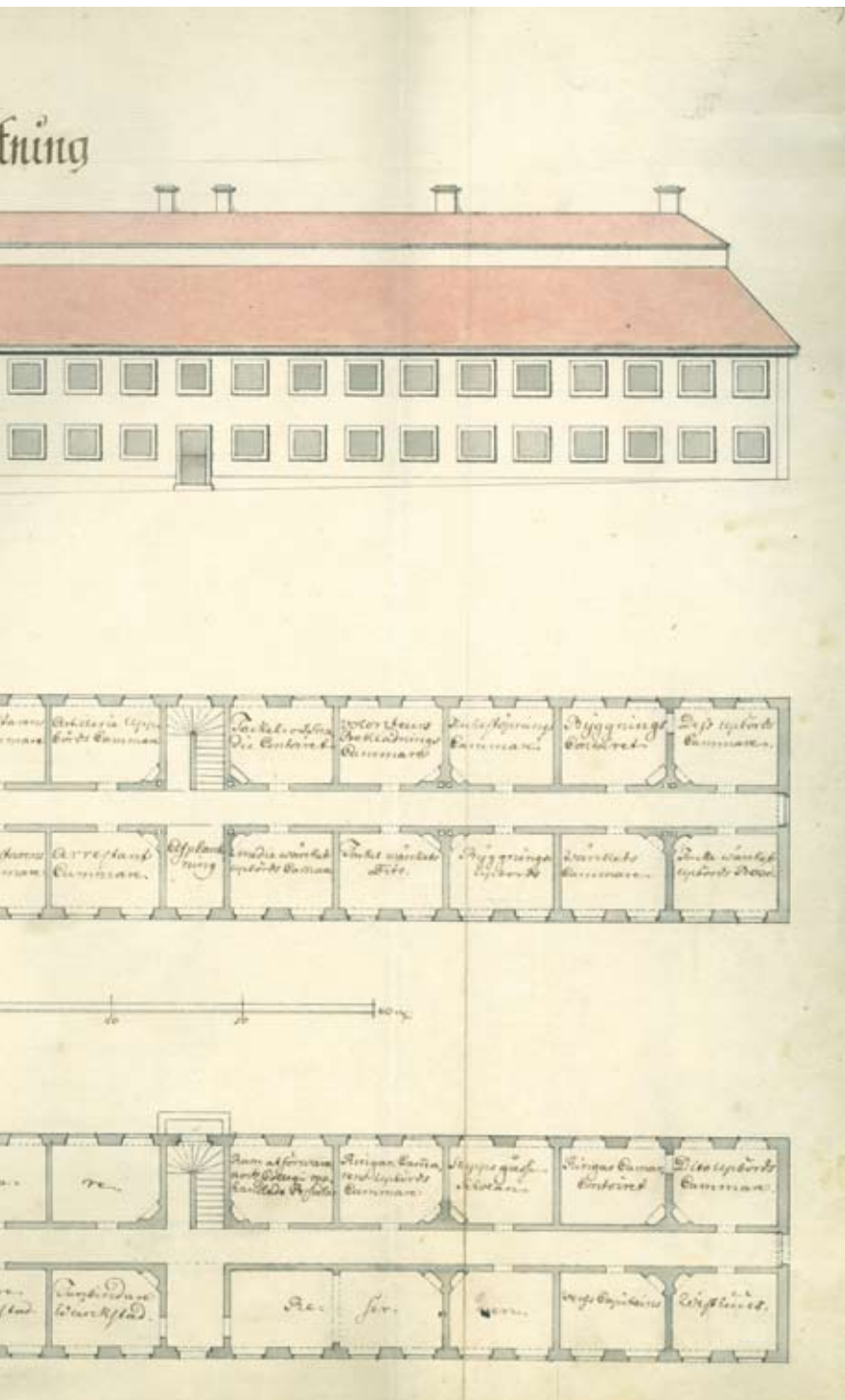
EN SEN HÖSTDAG 1679 satt Karl XI i Trosöbonden Vitus Anderssons kök och pekade ut var Sveriges nya örlogsbas skulle ligga. Vitus Andersson blev långtifrån glad. Han hade trivts alldeles utmärkt på sin ö och levt lycklig med sitt fiske och

sina tolv kor. Det krävdes tämligen hårdhänt övertalning för att förmå honom att flytta.

Snabbt och effektivt skedde flytten av örlogsfloTTan med varv och verkstäder till kungens nya stad – Karlskrona. Karl XI

hade goda skäl att flytta sin örlogsfloTTa. Hamnen i Karlskrona var oftast isfri nästan året om och skärgården låg som en skärm av skyddande öar och skär.

De anläggningar som floTTan lämnade i Stockholm såldes eller hyrdes ut. Det

fanns ett tag planer på att lägga hela slottets enorma vedförråd på Skeppsholmen, men kostnaden avskräckte och förslaget sköts på framtiden. Istället föddes idén att de drabanter som var förlagda till Arboga och Köping skulle få kaserner och stallar på Skeppsholmen. Det var Karl XII som 1699 beslöt att Livdrabantkåren skulle förläggas till Stockholm och istället för att på traditionellt sätt inkvartera soldaterna hos stadens borgare, beslöt kungen att särskilda kaserner skulle byggas för

trupperna. Borgerskapet fick dock stå för kostnaderna och betala bygget.

Det blev Nicodemus Tessin d.y. som, trots allt arbete med Stockholms nya slott, fick ta sig tid att rita de nya kasernerna. Flottans gamla repslagarbana hade brunnit samtidigt som slottet ett par år tidigare, och stod nu som taklös ruin. Den kunde byggas om till stall för drabanternas hästar, och arbetet med ombyggnaden påbörjades samtidigt med grundläggningen av de nya kasernerna.

De långa låga kasernbyggnaderna uppfördes i linje efter varandra på jämn mark utmed Skeppsholmens södra strandlinje, men bygget stötte snart på problem. Det var helt enkelt svårt att få tag på byggnads-material. Tessin skriver till kungen och beklagar sig över att vare sig bräder eller tegelsten går att köpa för pengar. Han får då tillstånd av kungen att ta av det som var avsett för slottsbygget, något som Tessin måste ha känt sig lite kluven till, eftersom slottsbygget var ett annat projekt som Tessin hade svårt att få fram material till.

ÅTERANVÄNT BYGGMATERIAL

För att skaffa tegel till bygget lät man soldater bryta ner murarna till den gamla slottsruinen på Svartsjö. Tegel kom också från ruinen av Nyköpings hus och Grips-holms slott liksom Ekolsund.

Med hjälp av en stor arbetsskara och långa arbetstider lyckades man få upp murarna till båda husen innan 1699 var till ända. I september året därpå kunde Tessin skriva till kungen och berätta att båda kasernerna nu var helt färdiga till det yttre, även om det västra huset ännu saknade fönster. De utgjorde, som Tessin skriver, «en helt vacker parade» där de låg vid Skeppsholmsstranden med gulputsade murytor, vitmålade listverk och tegelröda tak.

Nu var det inte längre så bråttom att få kasernerna helt färdiga. Livdrabanterna hade givetvis följt sin konung i fält och skulle inte behöva några kaserner på mycket länge än. I själva verket utplånades regementet vid Poltava och det skulle dröja mycket länge innan Tessins kaserner skulle få någon militär användning.

Nicodemus Tessin d.y. hade tagit intryck av förebilder från Frankrike då han ritade kasernerna. Planen utgjordes av ett antal standardiserade rum på var sin sida om en lång korridor. Alla rum var lika stora och skulle rymma antingen sex meniga, två underofficerare eller en officer. Enligt den franska förebilden skulle rummen sakna uppvärmning, för att inte soldaterna skulle klemas bort och sakna sina rum då de låg i fält, men i kasernerna på Skeppsholmen försågs rummen med spisar. De udda och begagnade tegel man använt vid byggandet ställde till problem då man skulle putsa interiörerna. Putsen blev extra tjock här och där på det ojämna underlaget och torkade dåligt. Så småningom blev husen helt klara med väggpaneler och tegelgolv medan de drabanter de byggts för dog i Polen och Ukraina.

FATTIGHUSEN

Det evighetslånga kriget tärde på landet. Sverige var utarmat och hungrande utblottade människor sökte sig från landsbygden till huvudstaden för att tigga. Flera tusen fattiga bostadslösa kom till Stockholm på senhösten 1709 och situationen i staden började bli allt mer ohållbar. Nu kom man i stadens ledning att tänka på de tomma kasernerna på Skeppsholmen. Genom att riva några mellanväggar skulle de kanske gå att använda som inkvartering för de bostadslösa från landsorten. Våren 1710 fick så de fattiga tiggarna flytta in i ett ytterst spartanskt härbärke i Skeppsholmens kaserner. Överståthållaren Knut Posse framhöll dock att det viktigaste var att «dessa dagdrifvare fingo en god undervisning i deras kristendom» och att de kunde sättas i arbete.

Skaran av utblottade och svältande människor hade inte mer än hunnit installera sig i kasernerna förrän pesten kom till Stockholm. Naturligtvis drabbades de undernärda fattighjonerna särskilt svårt. De bodde tätt sammanpackade på golvet i omöblerade salar utan någon som helst

sanitet. Omkring en tredjedel av Stockholms befolkning, eller cirka 20 000, dog i pesten och så många som över 1 000 personer begravdes på Skeppsholmen.

Eftersom det inte fanns mat till de sjuka i kasernerna på Skeppsholmen, tvingades de in i staden för att tigga på gatorna, något som inte direkt bidrog till att minska smittspridningen.

Sommaren 1711 kunde de sista fattighjonerna flytta från Skeppsholmen till hospitalet vid Danviken sedan pesten gjort att flera salar blivit lediga där.

KROG FÖR OSTYRIGE BÅTSMÄN

Då nu Stockholms stad inte längre hade någon omedelbar nytta av husen, krävde Tessin att de skulle återlämnas till kronan. Staden var inte så pigg på att gå Tessin till mötes, eftersom han även krävt att de skulle repareras och återställas i det skick de var då staden fick överta dem. Det skulle bli dyrt. Tessin uppmärksammade då Kungl. Maj:t på att det sedan fattighustiden bedrevs krogrörelse i husen där det nu hängde «en stor hop ostyrige båtsmän» och att det var «helt otienligt

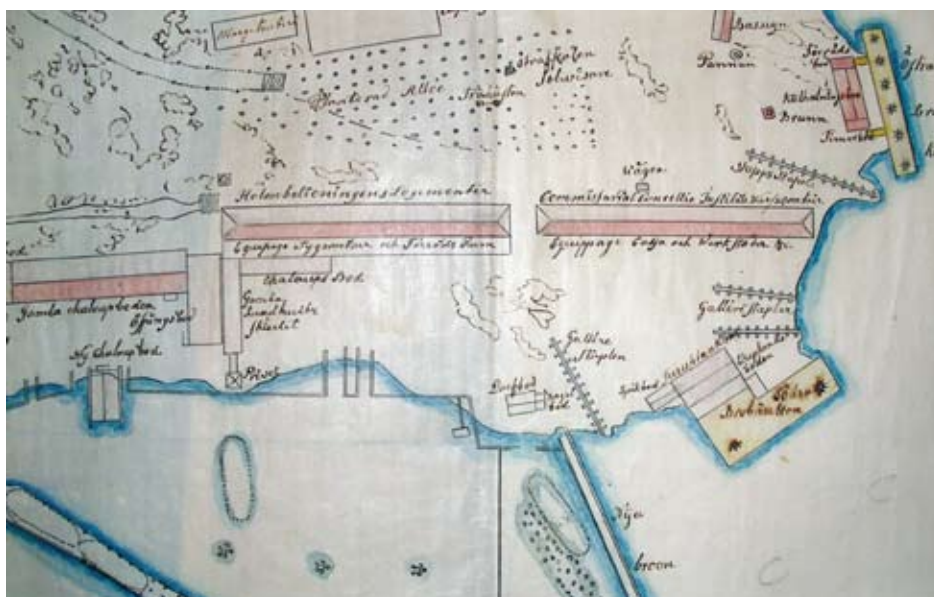
att ett sådant leverne i konungens hus föras skall». Det tog skruv, och kronan fick tillbaka sina hus. Några reparationer blev det dock inte tal om.

Vad kronan nu skulle använda husen till var nog aldrig riktigt bestämt, men Tessin var uppenbarligen mån om dem, och beskriver upprört hur illa de varit under den tid de varit utlånade till staden.

Även om flottan lämnade Skeppsholmen för Karlskrona 1680 så hade man fortfarande tillgång till en del anläggningar på den gamla örlogsstationen, som till exempel den stora mastkranen på Kastellholmen. En del fartyg fanns även kvar som vakt i skärgården, och behovet av att återupprätta någon form av örlogsbas i Stockholm blev allt starkare. Från 1713 kom därför kasernerna att användas som inkvartering och sjukförläggning för besättningarna till den fartygskader som kryssade i Stockholms skärgård.

Tessin var inte glad. Han kände hur hela idén med att förlägga kungens drabanter till Skeppsholmen höll på att spolieras.

För att markera vad husen var avsedda för börjar Tessin nu allmänt att kalla hu-

C. F. Hauswolfs karta över Skeppsholmen och Kastellholmen från 1736 ger en uppfattning om de båda byggnadernas skiftande användningssätt och brokiga omgivningar.

T. h. Från väster uppfattas de båda husen som en enda lång sammanhängande byggnadskropp. Namnet Långa raden känns som den naturligaste av byggnadernas många skiftande benämningar.

Långa raden sedd från kastellet på Kastellholmen vid 1800-talets slut.

sen Drabanthusen. Han vill inte att Drabanthusen lånas ut till flottan – se hur det gick sist då de lånades ut och man fick igen dem alldeles sönderslagna.

FLOTTAN TAR ÖVER

Då Stockholms skepps- och galäreskader inrättas 1715 och förläggs till Skeppsholmen är det givetvis naturligt att eskaderchefen anhåller hos Kungl. Maj:t om att få disponera Drabanthusen för eskaderns räkning. Tessin fick foga sig men vill att hans 'pådrivare', som för övrigt håller krog (!) i ett av husen ska få bo kvar och hålla uppsikt över det hela. Att Tessin anställde driver krog i Drabanthusen med Tessins goda minne är naturligtvis lite pinsamt, och kungen förbjuder själv i ett brev all vidare utskänkning och krogrörelse på holmen.

Efter den ryska flottans härjningar i skärgården sommaren 1719 var det inte tal om annat än att det behövdes en flottstyrka och en örlogsbas i Stockholm vid sidan av huvudflottan i Karlskrona. Drabanthusen kom nu helt att tas över av flottan, men först skulle de återigen få

göra tjänst som sjukhus. Efter Karl XII:s död och fredsslutet återvände skaror av sjuka och sårade soldater som suttit i rysk fångenskap, och i Stockholm fann man i Drabanthusen lämpliga lokaler för att inkvartera de sjuka. Bland de återvändande krigsfångarna fanns enstaka soldater som tillhört det livgarde, som byggnaderna en gång uppförts för, och som nu för första gången fick ta dem i besittning.

På 1720-talet börjar husen kallas Amiralitetshusen. De används nu av Skepps- och galäreskadern för olika och skiftande ändamål. Enligt en källa från 1730 fanns i det västra huset bostäder för bland andra

amiralen, skeppsbyggmästarna och några av officerarna. Där fanns också ekpige- och tygkontoret, snickar- och målarverkstäder samt skeppsgosseskolan. I det östra huset låg expeditioner och kanslirum, domsal och rustkammare. Bottenvåningen upptogs av förrådsrum där de olika fartygens utrustning förvarades.

Då det nu kom att bo 'lite bättre folk' i husen tyckte man det kunde behövas en toalett, något som man alltså klarat sig utan under alla de år då hundratals fattiga och sjuka bott här. Ett «commoditetshus» av trä uppfördes därför vid stranden nedanför det östra huset.

BOSTÄDER OCH LANTLIG IDYLL

Det skulle dröja ytterligare 50 år innan de båda byggnaderna helt inrättades som bostäder. Trots att skeppseskadern, som från 1756 kallades Arméns flottas stockholmseskader, utökades betydligt byggdes inga nya förrådshus på Skeppsholmen. Det gamla Amiralitetshuset från 1650-talet, som skulle ha kunnat inrymma de kontors- och kanslilokaler som det ursprungligen var byggt för, hyrdes istället ut som

”De bodde tätt sammanpackade på golvet i omöblerade salar utan någon som helst sanitet”

sädesmagasin. Det gjorde att Långa raden under större delen av 1700-talet kom att hysa en blandning av kontor, verkstäder, bostäder och lagerlokaler. Även den närmaste omgivningen gav ett nog så brokigt intryck. Söder om byggnaderna låg, ner mot stranden bland trädgårdsland och kålgårdar, ett gytter av uthus och bodar. Vedbodar, hönshus, fähus, hölador, skjul för amiralens gäss, ankor och kalkoner och andra skjul för skeppsbyggmästarens gäss och ankor bidrog till det lantliga intrycket.

Under andra hälften av 1700-talet inreddes även vindarna till bostäder, som fick sitt dagsljus genom nya vindskupor i takfallen. Sedan expeditioner och kontor flyttat till det nyuppförda kanslihuset invid varvsgrinden hyste nu båda byggnaderna uteslutande bostäder av varierande storlek.

Tack vare bristen på pengar har Tessins kaserner klarat sig väl genom århundradena. De har undgått de olika ombyggnads- och utbyggnadsförslag som lagts fram vid olika tillfällen. De ser fortfarande ut ungefär som de gjorde vid slutet av 1700-talet. Den lilla utbyggnad som en gång gjordes på östra längans mittparti för att få ökat utrymme för Krigsrätten stör inte helhetsintrycket. Taken är täckta med svartmålad plåt istället för tegel, men murarna lyser fortfarande gula som på Tessins tid. Den gamle överintendenten skulle nog ha varit ganska nöjd i dag om han fått se att husen fortfarande efter 310 år bär hans prägel. **KV**

Tegelstenarna i väggar och golv skiftar i storlek och utseende. De kommer till största delen från rivna slott och ruiner.

Från logement

NY HYRESGÄST I

till hotell

BOSTÄLLSHUSEN

Om Nicodemus Tessin den yngre hade levt idag skulle han få se sin avsikt med Långa raden förverkligad. Inte som spartanskt logement åt Karl XII:s drabanter utan som fyrstjärnigt hotell.

GÖRAN PRAGE, *Frilansjournalist*

NU FÖRVANDLAS soldatkasernerna på Skeppsholmen i Stockholm till hotell för SFV:s nya hyresgäst Hotel Skeppsholmen, en medlem i Nobisgruppen som också driver Operakällaren, Café Opera, Restaurang J och Stallmästaregården.

Arbetet har skett med varsam renovering för att bevara det ursprungliga men samtidigt anpassa byggnaden till moderna behov. Det har ställt krav på både kreativa lösningar, tålmod och hantverksmässig skicklighet utöver det vanliga. Ombyggnadens övergripande mål har varit att göra Boställshusen och deras trädgårdar tillgängliga för allmänheten.

Långa radens två kaserner för Karl XII:s drabanter uppfördes mellan 1699 och 1702. De tillhör det fåtal av Tessins nyttobyggnader som finns kvar. Planlösningen med en lång korridor i mitten med korridorväggar av hjärtmurar är själva ryggraden i var och en av de hundra meter långa byggnaderna och Långa raden är en passande adress för de två husen, som från den västligaste kortsidan kan se ut som en enda byggnad.

En viktig princip vid renoveringen har varit att återskapa den fria siktlinjen i de längsgående korridorerna. Dessa har därför hållits fria från kanalisationer och de nödvändiga brandcellsavgränsningarna är utformade som glasade dörrar i tunna stålramar.

Golvet på entréplanet består av tjocka furuplankor, som försiktigt demonterats och rensats från spik som bland annat lokaliserats med hjälp av metalldetektor. Sedan har plankorna slipats och spåntats för att slutligen läggas tillbaka på plats.

DOLT UNDER GOLVET

Dagens byggstandard och hotellservice kräver att många ledningar dras för vatten, avlopp, ventilation, el, bredband med mera. Att dölja dessa i Boställshusen har varit en av de största utmaningarna för arkitekterna. Den södra delen av källaren

är outgrävd och källarens tunnvalv ligger under korridoren och den norra rumsfilen. Mellan valvet och entréplanet korridor-golv bildas därför en längsgående ficka, som nu all kanalisering löper genom. Detta har minskat antalet genomföringar till huvudledningarna nere i kulverten.

Ytterligare exempel på utrymmesbesparing är sprinklersystemet, som består av rostfria stålrör med bara tolv millimeters diameter. Systemet sprutar ut en dimma som släcker bränder utan att inredningen fuktskadas.

En varsam lösning av kravet på tillgänglighet är hissen på norrsidan som enbart går upp till andra våningen för att inte konstruktionen ska bryta igenom taket. Hissen står under övertryck, så att den inte rökfylls och kan därför användas vid evakuering av rörelsehindrade.

Ventilationen i rummen sker med förstärkt självdrag genom ventilationsdon i badrumsdelen. Fönsterbågarna har slipats ner upptill så att en slits på några millimeter släpper in friskluften. Det är bara i restaurangdel, kök och reception som tilluften styrs med värmeväxling. Ven-

tilationsanläggningen har delvis byggts utanför huskropparna, inluft och utluft passerar genom ett litet koniskt format torn på gräsmattan bland träden norr om husen. Tornet är tillverkat av Corténstål och får snabbt en skyddande yta av rost som smälter in bland de kraftiga ekarna.

FLYTTBAR BADRUMSBOX

När det gäller inredningen framhåller arkitekt Deta Gemzell en särskilt intressant detalj i badrummet. Inspirationen kommer delvis från japanska vattenfall; det maximala trycket i vattenstrålen har begränsats så att vattnet rinner ner på en italiensk vit, svagt konvex asymmetrisk sten. Det skymmer avloppshålet i det grunda handfatet och gör att vatten inte stänker över kanterna. Det vita möter badrumsväggarnas brunsvarta Höganäsklinker. Övrig inredning, armatur och möbler kommer från svenska tillverkare.

Själva badrumsdelen är en separat 'box' som ska kunna lyftas ur om verksamheten ändras i framtiden, allt för att husens historiska värde inte ska förstöras. Flera tester för kanaliseringar och boxens pla-

tering har genomförts som ett fullskaletest i ett provrum.

Stor omsorg har lagts ner på att bevara de gamla dörrarna till rummen. Dörrarna har byggts på med träram och fyllning mot rumssidan för att uppfylla brandkrav och ljudisolering. Nya dörrar har fått en enkel profilering som ett uttryck för vår egen tid.

INGEN FÄRDIG RITNING

Receptionen ligger på entréplanet i den tillbyggnad mitt på det östra boställshuset där Krigsrätten höll till och på andra våningen finns en festlokal. De minsta rummen är cirka 15 kvadratmeter stora och de största sviterna uppemot 40 kvadratmeter.

– Nästan varje meter av de långa byggnaderna har medfört nya ställningstaganden. Därför har vi medvetet inte gjort alltför detaljerade ritningar utan anpassat lösningarna när problemen uppstått. I förlängningen är det den samlade erfarenheten hos bygglärdare och hantverkare som är avgörande för att vi kan ro iland det här projektet, säger arkitekt Gunhild Skoog

Det krävs mankraft för att renovera enligt gamla hantverkstraditioner och samtidigt skapa moderna lösningar. Här är byggteamet bakom Långa radens renovering.

Jägbeck, som har haft nytta av sitt arbete som slottsarkitekt för Västerås slott.

VARSAMT HANTVERK

Som mest har åttiotalet hantverkare jobbat nära varandra i de långa och trånga utrymmena. Det är ungefär dubbelt så många hantverkare som under en ordinär nybyggnation av denna storlek.

Det stora antalet hantverkare har krävts för att kunna renovera enligt gamla hantverkstraditioner och därmed säkerställa bevarandet av historiska värden. Det har varit möjligt tack vare långsiktigheten i och målsättningen med statens fastighetsinnehav, något som kommersiella byggföretag med kortsiktigare lönsamhetsmål sällan kan unna sig.

Joachim Olausson, vd för hotellet, vill skapa en klart svensk profil genom det enkla, rustika och äkta. Han betonar att hotellverksamheten är långsiktigt planerad med en kontraktstid som löper över hela 20 år.

– Djupet i historien ska gå igen i servicen, man kommer inte undan med yttlig design. Vår personal måste kunna historia

och älska sitt jobb. Jag är jättestolt över att få verka i en så här extremt varsamt renoverad miljö, säger Joachim Olausson.

Rummen är ljusa med djupa fönsternischer och vikbara, invändiga fönsterluckor, och trädgårdssidan, som vetter mot vattnet, ska ge associationer bland annat till 'mormors berså'. Känslan ska vara att komma ut i det ljusa svenska, från den dovt varmgrå korridoren.

– Men det ligger en utmaning i att även få hit stockholmarna på kvällstid till restaurangen. Vi tror att Skeppsholmen på sikt blir ett mål inte bara för museibesökarna på dagtid. Själv har jag klockat promenaden från Dramaten till 12 minuter och bron vid Nationalmuseum till Skeppsholmen ska inte behöva kännas som ett hinder, säger Joachim Olausson.

Boställshusens nya roll som ett förstklassigt hotell med en inbyggd och bevarad historia i alla de 81 rummen är resultatet av ett fungerande samarbete mellan Statens fastighetsverk, hyresgäst, arkitekter, antikvarie, myndigheter, projekteringsledning, byggare och övriga konsulter. **KV**

Joachim Olausson, vd för hotellet, satsar på långsiktig hållbarhet och klassisk svensk design.

Under golvet i den långa korridoren finns en naturlig ficka som gjorde det möjligt att gömma ledningar. Tegelgolvet är byggt med stenar från bland annat Svartsjö slott.

Badrummen är byggda på ett sätt som gör att de kan lyftas bort.

Vildsvinsjakt på Huseby bruk

Skogarna runt Huseby bruk har en av landets största vildsvinspopulationer. Här erbjuder vi drevjakt och vakjakt på vildsvin. Huseby är en av de mest välbevarade bruksmiljöerna i södra Sverige med herrgård, slottspark, lantbruk, torp och skogsmark. Boende kan bokas på Huseby bruk eller närbelägna Törnåkra Wärdshus.

Drevjakt på vildsvin

- Maximalt 12 jägare
- Obegränsat antal vildsvin får fällas
- Inga trofé eller fällavgifter
- Lunch ingår
- Fällt vilt kan köpas

Vakjakt på vildsvin

- Jakten sker från ombonade vakkor
- 4 jägare/dag
- 2 sittningar ingår i priset
- Maximalt 4 jägare per jaktlag

All jakt sker med ansvarig jaktledare från Statens fastighetsverk. Vapenlicens och jaktkort skall medföras. Antalet jakttillfällen är begränsat, boka i god tid. För mer information samt prislista se www.sfv.se För bokning eller mer information kontakta: jakt@sfv.se eller telefon 018 56 48 00